

مرکز ملی فضای مجازی
پژوهشگاه فضای مجازی

عصر
فضای
مجازی
صدویکم

عوامل و پیامدهای قلدری مجازی وراه کارهای پیشگیری و کنترل آن

Factors and Consequences of Virtual Bullying
and the Strategies of Prevention and Control

عصر
فضای
مجازی

عصر
فضای
مجازی

گزارش شماره ۱۰۱

خرداد ۱۴۰۱

مرکز ملی فضای مجازی
پژوهشگاه فضای مجازی

عوامل و پیامدهای قلدری مجازی وراه کارهای پیشگیری و کنترل آن

محتوای انتشار یافته در این اثر
الزاماً بیانگر دیدگاه مرکز ملی فضای مجازی نیست

تهیه شده در پژوهشگاه فضای مجازی
(گروه مطالعات اخلاقی فضای مجازی)

تهیه کننده: امیرعباس رکنی (کارشناسی ارشد جزا و
جرم‌شناسی دانشگاه علوم قضایی)

ناظر علمی: دکتر مینا نانلی (دکترای ارتباطات و
رسانه‌های آنلاین دانشگاه FU برلین)، محمدمهدی
نصر هرندی (مدیر گروه مطالعات اخلاقی پژوهشگاه
فضای مجازی)

حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مرکز ملی فضای
مجازی است و استفاده از آن با ذکر منبع مجاز می باشد.

نشانی: تهران، میدان آرژانتین، خیابان بیهقی، نبش
خیابان ۱۶ غربی، پلاک ۲۰
تلفن: ۰۲۱-۸۶۱۵۱۰۶۱
کد پستی: ۱۵۱۵۶۷۴۳۱۱

فهرست

۵	سخن نخست
۹	چکیده
۱۳	مقدمه

بخش اول

- ۱۹ — پیش‌زمینه نظری
- ۱-۱- تعریف قلدری مجازی — ۲۱
- ۲-۱- تفاوت‌های قلدری مجازی با قلدری سنتی — ۲۳
- ۳-۱- شیوه‌های قلدری مجازی — ۲۵
- ۴-۱- فضاهاى متداول برای وقوع قلدری مجازی — ۲۶

بخش دوم

- تأثیرات قلدری مجازی — ۳۱

بخش سوم

- استراتژی‌های پیشگیری و مقابله با قلدری مجازی — ۳۷
- ۱-۳- نشانگان هشداردهنده بزه‌دیدگی و بزهکاری — ۴۱
- ۲-۳- وظایف والدین جهت مقابله با قلدری مجازی — ۴۲
- ۳-۳- وظایف اولیاء مدرسه جهت مقابله با قلدری مجازی — ۴۶

بخش چهارم

- مواجهه نظام‌های حقوقی با قلدری مجازی — ۴۹

بخش پنجم

- رویکرد نظام حقوقی ایران نسبت به پدیده قلدری مجازی — ۵۵
- ۱-۵- نظام قضایی ایران در قبال حقوق اطفال و نوجوانان — ۵۸
- ۲-۵- مفهوم کودک و نوجوان در قوانین ایران — ۶۱

۳-۵- حالات مختلف اطفال و نوجوانان در تماس با قانون — ۶۵

۳-۵-۱- کودکان در معرض خطر — ۶۵

۳-۵-۲- کودکان قربانی جرم — ۶۸

۳-۵-۳- کودکان معارض با قانون — ۶۹

۳-۵-۴- کودکان شاهد و یا مطلع از قلدری مجازی — ۷۰

۵-۴-۱- مواجهه نظام حقوقی ایران با قلدری مجازی — ۷۰

۵-۴-۱- اجبار بزه‌دیده به ارتکاب جرائم تعزیری — ۷۲

۵-۴-۲- استفاده از بزه‌دیده به‌عنوان وسیله ارتکاب جرم — ۷۴

۵-۴-۳- سوءاستفاده از اطلاعات شخصی بزه‌دیده — ۷۵

۵-۴-۴- تهدید، ترغیب و تشویق به ارتکاب جرم — ۷۷

۵-۵-۵- نکاتی از قانون حمایت از اطفال و نوجوانان — ۸۰

جمع بندی — ۸۵

منابع — ۹۱

سخن نخست

فضای مجازی با شتاب شگرف و رو به تزایدی که در حال بسط و گسترش است تمام ساحات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی زندگی بشر را درنوردیده و هر روز بخش بزرگی از زندگی واقعی را در خود فرو برده و حیات متفاوت و جدیدی به آن می‌دهد. لذا به نظر می‌رسد دو نگاه کلان به فضای مجازی وجود دارد: نگاه اول که بالاخص در ابتدای رشد و تکوین فضای مجازی مسلط شده بود، آن را همچون ابزاری کنار سایر ابزارهای بشری تصویر می‌کرد که تنها طریقت داشت. اما نگاه دوم، در نتیجه رشد تحولات خیره‌کننده فضای مجازی و سایه گستری آن در حوزه‌ها و شئون بشر در یک دهه اخیر آن را چون سکویی می‌داند که بسیار فراتر از شأن ابزاری حیات انسان‌ها را سامان جدیدی داده و ادعای تمدن نوینی را دارد. رویکردی که از قضا از چشمان بصیر رهبر انقلاب نیز دور نمانده و انتظاری تمدنی از فضای مجازی در ایران را مطالبه داشته‌اند.

در همین راستا گزارش‌های عصر فضای مجازی تلاش می‌کند تا فهم سازمان‌ها و دستگاه‌های مرتبط با حوزه فضای مجازی را ارتقاء بخشیده و آن‌ها را برای مواجهه فعال و خردمندانه با تحولات این عرصه مهیا سازد.

سید ابوالحسن فیروزآبادی

دبیر شورای عالی ورزش مرکز ملی هنرهای مجازی

چکیده

قلدری مجازی مسئله‌ای غیراخلاقی است که طی سالیان گذشته چه در رسانه‌ها و چه در ادبیات پژوهشی مورد توجه بسیاری قرار گرفته است. قلدری مجازی، نوعی از قلدری است که از طریق فضای مجازی و دستگاه‌های دیجیتال مانند تلفن‌های همراه هوشمند، رایانه و تبلت صورت می‌گیرد. این رفتار می‌تواند از طریق ارسال یک پیام تهدیدآمیز به صورت خصوصی در شبکه‌های اجتماعی، گروه‌های بازی‌های آنلاین و محیط‌هایی که دیگران می‌توانند پیام را مشاهده کنند مانند بخش نظرات پست‌های بارگذاری شده رخ دهد و یا به وسیله ارسال، بارگذاری و اشتراک‌گذاری مطالب منفی، آزاردهنده، تحقیرآمیز و نادرست باعث آزار و اذیت قربانی شود. همچنین این اقدامات می‌تواند با پخش و اشتراک‌گذاری اطلاعات خصوصی قربانی سبب خجالت و بی‌آبرویی او شود. برخی از انواع قلدری مجازی از مرز رفتارهای غیرقانونی عبور کرده، شکل جنایت به خود می‌گیرد و می‌تواند سبب ایجاد افکار منفی تا سطح خودکشی در قربانی شود. قلدری مجازی به‌عنوان یک شیوه تحول‌یافته از قلدری سنتی شناخته می‌شود که شامل طیف وسیعی از رفتارهای آزاردهنده است.

این نوع از قلدری را باید به‌عنوان یک محصول جانبی نامطلوب از تغییر شکل رفتارهای اجتماعی در ارتباطات دیجیتال در نظر گرفت. در نوشتار حاضر مروری بر قلدری مجازی با تمرکز بر دستیابی به جنس و تعریف دقیق آن، عوامل و پیامدهای آن، نشانگان بزه‌دیدگی و راه‌کارهای مداخله‌گرایانه برای پیشگیری و کنترل آن صورت پذیرفته است.

واژگان کلیدی: قلدری مجازی، بزه‌دیدگی، کودکان و نوجوانان، ارتباط آنلاین، فضای مجازی.

مقدمه

قلدری^۱ به عنوان به یک رفتار پرخاشگرانه شناخته می شود که عمداً و مکرراً متوجه فردی می شود که قدرت کمتری نسبت به فرد متجاوز دارد.^۲ قلدری به سه شکل کلی امکان تحقق دارد: جسمی، کلامی و اجتماعی مانند شایعه پراکنی یا حذف از گروه. این موارد به عنوان شکل های سنتی قلدری شناخته می شود که به طور رودررو و در محیط هایی مثل مدرسه اتفاق می افتد.^۳ اینترنت و ابزار استفاده از آن مانند تلفن های همراه هوشمند و رایانه های لوحی، شیوه جدیدی از قلدری را با نام قلدری مجازی^۴ ایجاد کرده اند که حربه ای برای ایجاد شرم ساری، تهدید، آزار و اذیت جنسی و طرد اجتماعی است.^۵ تحقیقات اولیه با توجه به جدید بودن این موضوع بر این باور بود که قلدری مجازی با قلدری به شکل سنتی یا همان قلدری در جهان واقعی تفاوت های اساسی دارد.^۶ اما نتایج پژوهش های اخیر نشان می دهد که این نوع قلدری شکل تحول یافته ای از قلدری سنتی است. در واقع بیشتر اهداف و بزه دیدگان قلدری مجازی

1. Bullying
2. Gredler, G.R. (2003), Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. Malden, MA: Blackwell Publishing, 140 pp
3. Tracy Vaillancourt, Vi Trinh, Patricia McDougall, Eric Duku, Lesley Cunningham, Charles Cunningham, Shelley Hymel & Kathy Short (2010) Optimizing Population Screening of Bullying in School-Aged Children, Journal of School Violence, 250-233, 9:3
4. Cyberbullying
5. Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2015). Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
6. Mishna F, Khoury-Kassabri M, Gadalla T, Daciuk J. Risk fac-tors for involvement in cyber bullying: victims, bullies and bully-victims. Children Youth Serv Rev. 70-63:(1)34 ;2012.

به شکل سنتی نیز مورد قلدری قرار می‌گیرند. باوجوداین برخی از افراد فقط مورد قلدری مجازی قرار می‌گیرند. مورد دیگری که شایان توجه است، اختلاف نظر پژوهشگران در استفاده از معیارهای اصلی تعریف قلدری (عمد، تکرار و عدم توازن قدرت) در قلدری مجازی است.

با توجه به آنچه گفته شد، اگر قلدری مجازی را صورتی تحول‌یافته از قلدری سنتی در نظر بگیریم، سؤالی که مطرح خواهد شد این است که چرا تا این حد سبب ایجاد نگرانی در خانواده‌ها، مربیان مدارس و محققین حوزه رفتار کودک و نوجوان شده است؟ یکی از دلایل اصلی این نگرانی می‌تواند ماهیت آنلاین این رفتار باشد. بستر آنلاین انجام بزه سبب می‌شود تا توسط تعداد بیشتری از افراد، قلدری مجازی صورت بگیرد. افزایش دسترسی به اینترنت و فناوری‌های ارتباطی و استفاده از پلتفرم‌های متعدد و متنوع، خطر قلدری مجازی را افزایش داده است.^۱ بدون توقف بودن (به‌عنوان یکی از ویژگی‌های قلدری مجازی که می‌تواند در هر زمان و مکانی رخ دهد)، تأثیرات منفی شدید بر سلامت روان قربانی و از همه مهم‌تر وجود ارتباط قوی و مستقل میان بزه‌دیدگی در قلدری مجازی و اقدام به خودکشی از مهم‌ترین دلایل ایجاد نگرانی فزاینده پیرامون گسترش این نحو قلدری است. موارد متعددی از گزارش‌های خودکشی - خصوصاً در ایالات‌متحده آمریکا-^۲ در کودکان به علت بزه‌دیدگی قلدری مجازی افکار عمومی را به‌شدت متأثر کرد.^۳ درزمینه ارتباط قلدری مجازی و خودکشی پژوهش‌های متعددی صورت

1. Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?--Bullying experiences in cyberspace. *The Journal of school health*, 78(9), 496-505.

۲. برای اطلاع از افزایش آمار خودکشی در آمریکا ن.ک: Miron, O, Yu, K.-H., Wilf-Miron, R., & Kohane, I. S. (2019). Suicide Rates among Adolescents and Young Adults in the United States. *JAMA*, 321(23), 2362-2364. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.5054>

۳. یکی از غم‌انگیزترین پرونده‌های قربانی قلدری مجازی مربوط به مکان میر (Megan Meier) نوجوان سیزده‌ساله است که پس از آن که در یکی از شبکه‌های اجتماعی محبوب مورد آزار و اذیت قرار گرفت، دست به خودکشی زد (<https://abcnews.go.com/>) (1=page&3882520=GMA/story?id=3882520). موارد زیر نیز برخی از مهم‌ترین و جنجالی‌ترین پرونده‌های خودکشی به خاطر قلدری مجازی در آمریکا است:

- ABC News (2007). Parents: Cyber bullying led to teen's suicide. Retrieved 20.01.10.
- Cyberbullying pushed Texas teen to kill herself - CBS News. Retrieved October 8, 2020, from <https://www.cbsnews.com/news/cyberbullying-pushed-texas-teen-commit-suicide-family>

گرفته است. در یکی از قابل توجه‌ترین پژوهش‌ها در سال ۲۰۱۸ مشخص شد که دانش‌آموزانی که قلدری مجازی را تجربه می‌کنند، تقریباً ۲ برابر بیشتر از قلدری سنتی احتمالی دارند که اقدام به خودکشی کنند.^۱

قلدری مجازی امروز به‌عنوان یک نگرانی بین‌المللی برای سلامت بهداشت عمومی نوجوانان و جوانان در نظر گرفته می‌شود. انبوهی از مطالعات، همبستگی میان قلدری مجازی و پدیداری شاخص‌های منفی سلامت روح و روان را نشان می‌دهد. قربانیان این نوع قلدری با طیف وسیعی از مشکلات کوتاه‌مدت و بلندمدت روحی و جسمی مواجه می‌شوند. در این قربانیان میزان بالایی از افسردگی، پریشانی‌های عاطفی، تنیدگی، افکار خودکشی و خودزنی، ضعف در سلامت جسمانی و کژروی‌های رفتاری مانند افزایش میل به بزهکاری، اعتیاد به مواد مخدر و تبدیل شدن به قلدرهای مجازی یا سنتی نسبت به سایر گروه‌های هم‌سال مشاهده می‌شود.^۲ تمامی این مشکلات و پیامدهای فردی و اجتماعی قلدری مجازی بیانگر ماهیت خطرناک این بزه اینترنتی و لزوم توجه ویژه به آن است. باوجود این و علی‌رغم نگرانی‌های فزاینده‌ای که در خصوص قلدری مجازی و تبعات آن بر روی کاربران کم‌سن‌وسال فضای مجازی وجود دارد، تاکنون شاهد تحقیقات منسجم و یکپارچه‌ای در ادبیات پژوهشی داخلی نبوده‌ایم. در نوشتار حاضر مروری بر قلدری مجازی با تمرکز بر دست‌یابی به جنس و تعریف دقیق آن، عوامل و پیامدهای آن، نشانگان بزه‌دیدگی و راه‌کارهای مداخله‌گرایانه برای پیشگیری و کنترل آن صورت گرفته است.

- Rosenblatt, K. (2017). *Cyberbullying Tragedy: New Jersey Family to Sue After 12-Year-Old Daughter's Suicide*. NBC News. Retrieved from <https://www.nbcnews.com/news/us-news/new-jersey-family-sue-school-district-after-12-year-old-n788506Cyberbullying-Tragedy>

- USA Today. (2017). Youth suicide rates are rising. School and the Internet may be to blame. Retrieved October 8, 2020, from <https://www.usatoday.com/story/news/nation-now/2017/05/30/youth-suicide-rates-rising-school-and-internet-may-blame/356539001/>

1. Sameer Hinduja & Justin W. Patchin (2019) Connecting Adolescent Suicide to the Severity of Bullying and Cyberbullying, *Journal of School Violence*, 18:3, 333-346.

2. Nixon C. L. (2014). Current perspectives: the impact of cyberbullying on adolescent health. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 5, 143-158.

بخش اول

پیش زمینه نظری

۱-۱- تعریف قلدری مجازی

قلدری به عملی گفته می‌شود که فرد یا افرادی با انجام هر فعلی قصد آسیب وارد کردن به دیگری یا آزار او را داشته باشند. شخصی که عمده‌آزار را به دیگری وارد کرده یا سعی در انجام آن دارد، یک قلدر نامیده می‌شود. قلدری از طریق تماس بدنی، کلمات زشت و فحاشی و همچنین رفتارهای غیرمستقیم مانند شایعه‌پراکنی، برجسب‌زنی و یا بیرون کردن قربانی از گروه اتفاق می‌افتد.^۱ پرخاشگری را باید یکی از پیش‌شرط‌های اصلی قلدری در نظر گرفت؛ زیرا این رفتار پرخاشگرانه است که سبب اضطراب در قربانی قلدری می‌شود. در بسیاری از جهات میان قلدری در جهان واقع و قلدری مجازی هم‌پوشانی وجود دارد. قلدرهای مجازی افرادی هستند که با زورگویی سایبری به دیگران می‌خواهند به اهداف خود برسند و در این راستا رفتارهایی منفی جهت آزار و اذیت قربانی و متناسب با شرایط بستر ارتکاب فعل انجام می‌دهند. باوجوداین قلدری مجازی تفاوت‌هایی با قلدری حقیقی دارد. قلدرهای سایبری بستر ارتکاب قلدری را از درون جامعه به

1. Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. Educational Leadership, v60 n6 p-12 17.

فضای مجازی می‌برند. تعاریف گوناگونی که از قلدری مجازی ارائه شده است عموماً از تعاریف قلدری سنتی گرفته شده و متأثر از آن است. تعاریف قلدری مجازی متشکل از مؤلفه‌های اقدامات تهاجمی، خصمانه و آزاردهنده است که توسط یک کاربر قلدر به وسیله هر نوع دستگاهی که قابلیت برقراری ارتباط اینترنتی دارد، انجام می‌شود. صاحب‌نظران در این زمینه معتقدند برای آن که یک عمل، قلدری مجازی در نظر گرفته شود، باید دارای سه شرط اساسی باشد: فعل تکرار شود، موجب وارد شدن عذاب روانی بر قربانی شود و با عمد ارتکاب یابد.¹ شرایط افراد دخیل در فعل، وجود سوء نیت، عنصر روانی و همچنین مستمر بودن فعل در طول زمان سبب تمایزاتی در ادبیات پژوهشی راجع به قلدری مجازی شده است. با توجه به آن چه گذشت، در یک تعریف کاربردی و درعین حال جامع از قلدری مجازی می‌توان گفت:

قلدری مجازی هر فعلی است که از طریق فضای مجازی و پلتفرم‌های مبتنی بر بستر آن توسط فرد یا افرادی انجام می‌شود که در آن به‌طور مکرر پیام‌های خصومت‌آمیز و تهاجمی را برای ایجاد آسیب و ناراحتی قربانی ارسال می‌شود.

در این فرایند ممکن است هویت قلدر برای قربانی شناخته شده باشد و یا ناشناس بوده و میان او و قربانی رابطه‌ای وجود نداشته باشد.

1. Dehue, F. Bolman, C. & Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *Cyber Psychology & Behavior*, 223-217, 11.

۲-۱- تفاوت‌های قلدری مجازی با قلدری سنتی

قلدری مجازی علی‌رغم اشتراکات ذاتی با قلدری به شیوه سنتی در جهان فیزیکی، در مقام تحقق دارای تفاوت‌های مهمی است. بسیاری از این تفاوت‌ها ناشی از بستر ارتکاب قلدری بوده و بسیاری دیگر به شرایط حاکم بر یک قلدر مجازی برمی‌گردد.

یکی از اصلی‌ترین تفاوت‌های قلدری مجازی با نوع واقعی آن به ابزار ارتکاب فعل بازمی‌گردد. قلدری مجازی صرفاً به وسیله دستگاه‌های الکترونیکی که قابلیت اتصال به اینترنت دارند، محقق می‌شود. گمنامی فرد قلدر در فضای مجازی نیز یکی از اصلی‌ترین وجوه تمایز این دو نوع از قلدری است. امکان گمنامی در فضای مجازی سبب شده تا بسیاری از افرادی که در جامعه به دلیل ابزارهای بازدارنده اجتماعی مباردت به قلدری و اذیت دیگران نمی‌کنند، بتوانند در فضای مجازی به راحتی و بدون ترس از عواقب کار دست به قلدری بزنند. به تعبیر دکتر الیزابت انگلر^۱ استاد روانشناسی و بنیان‌گذار و مدیر مرکز کاهش پرخاشگری ماساچوست^۲، قلدری مجازی یک جرم فرصت‌طلبانه است؛ زیرا بدون تعامل فیزیکی منجر به آسیب می‌شود، به برنامه‌ریزی کمتری نیاز دارد و خطر تحت تعقیب قانونی قرار گرفتن در آن بسیار پایین است.^۳ با وجود این پژوهش‌هایی در این زمینه صورت گرفته است که نشان می‌دهد در مواردی تا ۵۰ درصد از قربانیان هویت قلدر را می‌شناسند.^۴ یافته‌های این چنینی حاکی از

1. Elizabeth Englander

2. Massachusetts Aggression Reduction Center

۳. دکتر الیزابت انگلر نویسنده کتاب *Bullying and Cyberbullying: What Every Educator Needs to Know* با تحقیقات دقیق در زمینه آزار و اذیت و قلدری سایبری دست به تدوین یک راهنمای کارآمد برای مدیران آموزشی، معلمان و خانواده‌ها زده است. او در این کتاب به خوبی به بررسی تأثیر فناوری بر رفتار اجتماعی نوجوانان، شیوه‌های مؤثر برای پاسخ‌گویی به قلدران، آموزه‌هایی برای والدین و مربیان و مخاطرات قلدری مجازی پرداخته است. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه ن.ک:

Elizabeth Kandel Englander (2013). *Bullying and Cyberbullying: What Every Educator Needs to Know*, Editor: Harvard Education Press.

4. See for more statistical information: Robin M. Kowalski and Susan P. Limber. *Electronic Bullying Among Middle School Students*. *Journal of Adolescent Health* 41.S22-S30

آن است که هرچند ناشناس ماندن برای طیفی از قلدرهای مجازی یک فرصت تلقی می‌شود؛ اما این فرصت برای همه قلدرهای مجازی ایجاد انگیزه مجرمانه نمی‌کند.

دشواری و ضعف نظارت در فضای مجازی از دیگر عواملی است که قلدری مجازی را به شکل مفهومی از قلدری سنتی متمایز می‌کند. تعیین مصادیق مجرمانه در فضای سایبر با توجه به گستردگی و پیچیدگی محیط به شکل مطلق تقریباً ناممکن است. فقدان تعریف قانونی از قلدری مجازی و تعیین مصادیق آن توسط قانون‌گذار و همچنین محدودیت‌هایی که قوانین محافظت از حریم خصوصی برای صاحبان پلتفرم‌ها ایجاد می‌کند، سبب می‌شود تا نتواند نظارت دقیقی بر گفت‌وگوهای خصوصی که بستر مناسبی برای قلدری مجازی هستند، صورت بگیرد. به عبارت دیگر این‌گونه می‌توان گفت که در اذیت و آزارهای اینترنتی هیچ نهاد یا گروه خاصی وجود ندارد که بتواند به شکل جامع به کنترل و مراقبت بپردازد.

یکی دیگر از تمایزات مهم، فرصت دستیابی به بزهدیده است. در قلدری سنتی، شخص قلدر معمولاً در ساعات مشخصی از شبانه‌روز به بزهدیده دسترسی دارد. مثلاً یک دانش‌آموز قلدر در مناسب‌ترین حالت تا درب خانه قربانی می‌تواند او را مورد آزار و اذیت قرار دهد و بعد از آن فرصت ارتکاب منتفی می‌شود. در مقابل، قلدری مجازی به شکل گسترده‌ای علیه قربانی قابلیت تحقق دارد.^۱ قلدر می‌تواند در هر ساعت از شبانه‌روز از طریق تلفن همراه یا رایانه با ایمیل و یا پیام

۱. در سال ۲۰۰۶ میشل لیبارا (Michele L Ybarra) در دومین مرحله از پروژه ایمنی اینترنت جوانان (The Second Youth Internet Safety Survey)، در پژوهشی با عنوان بررسی خصوصیات و ناراحتی‌های مرتبط با آزار و اذیت اینترنتی (Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment) با بررسی یک جامعه آماری ۱۵۰۰ نفری از کاربران ۱۰ تا ۱۷ سال به این نتیجه رسید که ۳۲ درصد از افراد جامعه هدف در طول سال مورد آزار و اذیت به شکل مزمن قرار گرفته‌اند. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه ن.ک:

Ybarra, M. L. Mitchell, K. J. Wolak, J. & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118, e1169–e1177

در شبکه‌های اجتماعی به قربانی دسترسی داشته باشد. از این جهت قلدری مجازی نسبت به قلدری در جهان فیزیکی می‌تواند تداوم بیشتری داشته و نتایج منفی شدیدتری برای قربانی داشته باشد. نکته‌ای که در پایان این بخش باید به آن اشاره کرد، این است که یک فرد می‌تواند هم‌زمان به شکل فیزیکی و مجازی قربانی قلدری باشد. به عبارت دیگر، عموماً بزه‌دیدگان قلدری سنتی هدف قلدری مجازی نیز قرار می‌گیرند.^۱ در همین زمینه گروهی از محققان دانشگاه کالیفرنیا^۲ در پژوهشی به این نتیجه دست یافتند که بیش از ۸۵ درصد از کودکانی که در مدرسه قربانی قلدری می‌شوند، در فضای مجازی نیز قربانی قلدری می‌شوند. این نکته در جایی نگران‌کننده‌تر می‌شود که بسیاری از قلدرها برای به حداکثر رساندن فشار علیه قربانی از هر دو نوع قلدری استفاده می‌کنند. آماج حملات در چنین موقعیت‌هایی می‌تواند قربانی را در مرز روان‌گسیختگی پیش ببرد.

۱-۳- شیوه‌های قلدری مجازی

- شعله‌برانگیزی اینترنتی^۳: به ارسال پیام‌های توهین‌آمیز از طریق بسترهای اینترنتی؛ این پیام‌ها شعله‌های آتش نامیده می‌شود و عموماً در تالارهای گفت‌وگوی آنلاین و گروه‌های خبری یا دوستانه برانگیخته می‌شود. شعله‌برانگیزی یکی از رایج‌ترین شیوه‌های قلدری مجازی و نقض آداب معاشرت آنلاین است.^۴
- آزار و اذیت آنلاین: ارسال مکرر پیام‌های توهین‌آمیز به شکل خصوصی برای قربانی

1. Juvonen J, Gross EF. Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *J Sch Health*.505-496:(9) 78.
 2. University of California
 3. Flaming (Internet)
 4. Christensson, P. (2006). Flaming Definition. Retrieved 2020, Sep 27, from <https://techterms.com>

- پیگیری سایبری: بیشتر اختصاص به بزرگسالان دارد و اغلب از سوی مردان برای اذیت و آزار زنان و یا شخصیت‌های مشهور صورت می‌گیرد. در این شیوه قلدر با جمع‌آوری اطلاعات قربانی در اینترنت با استفاده از تکنیک‌هایی مانند Google، قربانی را به صدمات جسمانی تهدید و ارباب می‌کند.
- بدنام کردن: ارسال اظهارات غیرواقعی، مضر و تخریب‌کننده و شایعات درباره قربانی برای افراد آشنا و اطرافیان او
- جعل هویت: جعل هویت آنلاین قربانی از سوی قلدر و بارگذاری و ارسال مطالب غیراخلاقی یا مضر که باعث بد جلوه دادن او می‌شود
- افشای اطلاعات خصوصی: بارگذاری یا ارسال مسائل و اسرار خصوصی قربانی که دارای حساسیت است، مانند پخش تصاویر یا چت‌های خصوصی در گروه‌های گفت‌وگوی آنلاین
- طرد کردن: تجربه نشان داده است که بعد از آزار و اذیت‌های کلامی، طرد و حذف کردن قربانی از گروه‌های آنلاین رایج‌ترین شیوه قلدری مجازی است و بار روانی شدیدی بر قربانی تحمیل می‌کند.

۱-۴- فضاهای متداول برای وقوع قلدری مجازی

قلدری مجازی همان‌گونه که از نامش پیداست، در بستر فضای مجازی اتفاق می‌افتد. مسئله نگران‌کننده در خصوص این نحو قلدری شیوع گسترده آن در میان نوجوانان و جوانان است. در اوایل دهه ۲۰۰۰ میلادی بسیاری از نوجوانان در تالارهای گفت‌وگو دورهم

جمع می‌شدند و در نتیجه این بستر اینترنتی بیشترین جایی بود که قلدری مجازی در آن اتفاق می‌افتاد. در سال‌های اخیر ظهور و گسترش رسانه‌های اجتماعی و رسانه‌های اشتراک ویدیو سبب افزایش قابل توجه قلدری مجازی در این پلتفرم‌ها شده است. حتی امروزه شاهد وقوع قلدری مجازی در پلتفرم‌ها و بازی‌های آنلاین مبتنی بر واقعیت افزوده^۱ و واقعیت مجازی^۲ هستیم. در یک تقسیم‌بندی کلی بسترهای زیر را می‌توان رایج‌ترین فضاهای تحقق قلدری مجازی دانست:

- سامانه‌های ارسال پیام کوتاه در تلفن‌های همراه و ایمیل
- چت‌روم‌ها
- رسانه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام، فیس‌بوک، تلگرام
- گروه‌های بازی‌های آنلاین

با توجه به این که استفاده از سه مورد اول به عنوان بستر قلدری تاحدودی روشن است، به توضیح مورد چهارم می‌پردازیم:

قلدری مجازی و بازی‌های آنلاین

انجام بازی‌های آنلاین امروز میان کودکان و نوجوان بسیار رایج است. این بازی‌ها عموماً از محبوبیت بالایی برخوردارند و در ابزارهای دیجیتال گوناگون مانند تلفن همراه هوشمند، تبلت، کنسول‌های مخصوص بازی و رایانه قابل اجرا هستند. پنل کاربری بازی‌های آنلاین این امکان را به کاربر می‌دهد تا با دوستانش که شخصاً آن‌ها را می‌شناسد و یا غریبه‌ها در سرتاسر جهان بازی کند.

1. Augmented Reality
2. Virtual Reality

در حالی که بازی‌های آنلاین می‌تواند مزایایی نظیر یافتن دوستان جدید، معاشرت، یادگیری استراتژی و بهبود مهارت حل مسئله را داشته باشد، اما از سوی دیگر بستر مناسبی برای وقوع آسیب‌هایی است که قلدری مجازی یکی از آن‌ها می‌باشد. ناشناس بودن بازیکنان و استفاده از آواتار به کاربران این امکان را می‌دهد که شخصیت‌های متفاوت و جدیدی برای خود بسازند که ناشی از تخیل آن‌ها بوده و این امر بخشی از جنبه سرگرمی در این نوع بازی است. این قابلیت ممکن است سبب شود بازیکن قوی به دلیل قدرت تخیلی که در فضای بازی کسب کرده برای کاربران دیگر قلدری کرده و آن‌ها را آزار و اذیت کند، پیام‌های منفی و توهین‌آمیز ارسال کند و از بازی به‌عنوان ابزاری برای زورگویی استفاده نماید. اگر بازکنی عملکرد خوبی نداشته یا از مهارت کافی در بازی برخوردار نباشد، دیگر بازیکنان ممکن است به او توهین کرده و یا او را از گروه کنار حذف کنند. از آن‌جا که بازیکنان، ناشناس هستند، در قبال رفتارهای خود پاسخگو نیستند و این آزار و اذیت‌های آن‌ها سبب محرومیت دیگران از بازی خواهد شد که طبیعتاً اثرات سوء روانی بر زندگی خارج از بازی فرد نیز خواهد گذاشت. همچنین برخی از کاربران ناشناس ممکن است از بازی‌های آنلاین برای به دست آوردن اطلاعات شخصی دیگران نظیر نام کاربری و رمز عبور استفاده کنند.

بدین ترتیب بازی‌های آنلاین همانند رسانه‌های اجتماعی اگرچه دارای مزایایی هستند، باید با آموزش کودکان و خانواده‌ها خطرات بالقوه آن‌ها را خنثی کرد تا همگان با خیالی آسوده از بستر امکانات استفاده کنند. ضروری است تا مواردی که در ادامه بیان می‌شود

توسط والدین برای جلوگیری از بزه‌دیدگی فرزندان توسط قلدران مجازی در گروه‌های بازی آنلاین صورت پذیرد:

- آشنایی با بازی آنلاین موردعلاقه کودک و جزئیات آن و مشاهده نحوه بازی کردن کودک
- قرارداد قانونی برای این‌که کودک چه مدتی از زمانش را می‌تواند صرف بازی‌های آنلاین کند
- کنترل دوره‌ای و منظم رابطه آنلاین کودک و نحوه تعاملش با سایر هم‌بازی‌ها و انجام بازی با همکاری کودک
- آموزش رفتار ایمن آنلاین به کودک از جمله باز نکردن پیوند های ناشناس، عدم اشتراک‌گذاری اطلاعات شخصی، عدم مشارکت در فرایند قلدری با سایر هم‌بازی‌ها و نحوه صحیح برخورد با قلدری مجازی در صورت مشاهده و تجربه آن

بخش دوم

تأثيرات قلدری مجازی

توسعه و گسترش شبکه‌های اجتماعی و گروه‌های آنلاین سبب سهولت دسترسی و مشاهده نظرات، عکس‌ها، پست‌ها و مطالب اشتراک‌گذاری شده توسط آشنایان و غریبه‌ها شده است. در فضای اینترنت هنگامی که فردی محتوایی را بارگذاری می‌کند - اعم از محتوای منفی یا مثبت - این محتوا به‌عنوان یک سابقه دائمی آنلاین ثبت می‌شود. این سابقه عمومی و دائمی را می‌توان به‌عنوان یک شهرت آنلاین در نظر گرفت که برای شخصیت‌های حقیقی یا حقوقی مانند مدارس، دانشگاه‌ها کارفرمایان و ... - که ممکن است اکنون یا در آینده در مورد شخصی تحقیق کنند - قابل دسترسی است. قلدری مجازی به اعتبار و شهرت آنلاین قربانی آسیب می‌زند و نه تنها او بلکه اطرافیان قربانی نیز به اشکال مختلف از این واقعه متأثر می‌شوند. قلدری مجازی نگرانی‌هایی با جنس متفاوتی نسبت به قلدری در جهان بیرون ایجاد می‌کند که اصلی‌ترین دلایل آن عبارت‌اند از:

- مداومت ارتباط: توانایی برقراری ارتباط سریع و مداوم توسط دستگاه‌های دیجیتال در بستر اینترنت دشواری‌های متعددی در

تسکین و بهبود بزه‌دیده قلدری مجازی ایجاد می‌کند.

- دائمی بودن اثرات: اطلاعاتی که در بستر اینترنت منتشر می‌شوند در صورت عدم گزارش و حذف از سوی صاحبان دامنه و پلتفرم به صورت دائمی و عمومی خواهد ماند. شهرت منفی آنلاین، چه برای بزه‌دیده و چه برای قلدر می‌تواند اثرات سوئی در زندگی آینده از جمله اشتغال و تحصیل او داشته باشد.
- کشف دیر هنگام: از آنجایی که والدین و معلمان اغلب اطلاعات کمی از قلدری مجازی دارند و عمدتاً فضای مجازی را کاملاً غیر حقیقی می‌پندارند، تشخیص این بزه در مراحل ابتدایی غیر رایج است و معمولاً زمانی اطرافیان متوجه می‌شوند که عوارض ناشی از قلدری رو به وخامت می‌گذارد.

قلدری مجازی می‌تواند تأثیرات منفی بر سلامت بزه‌دیده در سطوح مختلف جسمی، اجتماعی و روحی بگذارد. نکته قابل توجه در خصوص قلدری مجازی آن است که بر همه افراد درگیر در فرایند به شکل مستقیم و غیرمستقیم تأثیر می‌گذارد. قربانی قلدری به شکل مستقیم مورد آسیب قرار می‌گیرد؛ اما خانواده و اطرافیان او نیز به شکل غیرمستقیم در معرض آسیب‌های ناشی از قلدری مجازی، خصوصاً به جهت پیامدهای متعدد آن قرار می‌گیرند. اطرافیان را می‌توان به‌عنوان افرادی تعریف کرد که شاهد قلدری و رفتار مجرمانه هستند. این افراد ممکن است به کمک قربانی بیایند، از قلدر حمایت کنند یا اصلاً اقدامی انجام ندهند.¹ قلدری مجازی حتی بر فرد قلدر، اطرافیان و خانواده او نیز دارای تأثیر است. عادت به قلدری در فضای مجازی می‌تواند برای نوجوانان بسیار خطرآفرین

1. Hamby, S, Weber, M. C, Grych, J, & Banyard, V. (2016). What difference do bystanders make? The association of bystander involvement with victim outcomes in a community sample. *Psychology of Violence*, 102-91, (1)6.

باشد. ناسازگاری در مدرسه، ضعف عملکرد تحصیلی، افزایش احتمال مصرف الکل و دخانیات و افزایش خطر بزه کار شدن در بزرگسالی به شدت در نوجوانان قلدر محسوس است.^۱

قربانی بزه قلدری مجازی می تواند طیف وسیعی از آسیب های روحی و روانی از خفیف تا شدید را تجربه کند. اختلال در زندگی شخصی قربانی از پریشانی و اضطراب ساده تا مشکلات شدید روحی در حد افکار خودکشی^۲ در نوسان است. باید توجه داشت که میان فراوانی، مدت زمان و شدت اقدامات مخرب قلدر با آسیب های وارده و عوارض آن ارتباط مستقیم وجود دارد. مسلماً آشکال شدید قلدری مجازی در مقایسه با یک تهدید ساده سلامت روانی قربانی را بیشتر متأثر می کند. مطالعات بزه دیده شناسی در این خصوص اکثراً متمرکز بر ارتباط بین بزه دیدگی قلدری مجازی و افت کیفیت تحصیلی و روابط خانوادگی است. از آنجایی که قلدری یکی از کژروی های سنتی دانش آموزان در دوران مدرسه تلقی می شود، در مطالعات کلاسیک نیز قلدری در محیط مدرسه بیشتر مورد توجه قرار می گرفت و از دیرباز این دو عنوان تا حد زیادی تداعی کننده یکدیگر بوده اند. امروزه نیز تأثیر قلدری مجازی بر کیفیت تحصیل یکی از مهم ترین موضوعاتی است که در خصوص آن پژوهش های ارزشمندی صورت گرفته است. به عنوان مثال، در یک پژوهش، تجربه بزه دیدگی قلدری مجازی ۴۳۲ دانش آموز کانادایی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج، بیانگر این بود که ۵۶ درصد از دانش آموزان جامعه ی هدف که در فضای مجازی مورد

1. Effects of Bullying | StopBullying.gov. Retrieved September 2020, 26, from: <https://www.stopbullying.gov/bullying/effects>

۲. خودکشی دومین علت مرگ میان نوجوانان ۱۲ تا ۱۹ ساله آمریکایی است. به همین دلیل محققان به دنبال یافتن علت های اصلی این اقدام دست به مطالعات گسترده ای زده اند. در یکی از پژوهش هایی که به سرپرستی دکتر Kevin S. Kuehn در سال ۲۰۱۸ میلادی انجام گرفت مشخص شد که قلدری مجازی یکی از اصلی ترین عوامل خودکشی در نوجوانان است. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه ن ک:

Kuehn KS, Wagner A, Velloza J. Estimating the Magnitude of the Relation Between Bullying, E-Bullying, and Suicidal Behaviors Among United States Youth, 2015. Crisis. 2019 May; 165-157:(3)40.

قلدری قرار گرفته‌اند، در مدرسه مشکلاتی مانند افت تحصیلی و نمرات پایین، ضعف در تمرکز و یادگیری و حتی غیبت‌های طولانی‌مدت را تجربه کرده‌اند.^۱ این نتایج نشان می‌دهد که اختلال‌های آموزشی و تحصیلی در میان قربانیان قلدری مجازی کم نیست؛ بلکه قابل توجه است.

مشکلات روحی و اختلالات عصبی نیز از دیگر عوارضی است که در نتیجه بزه‌دیدگی قلدری مجازی ممکن است به وجود آید. تحقیقاتی که در زمینه‌ی سلامت روان و رفتار اینترنتی نوجوانان و جوانان صورت گرفته است، بر پیوند علائم افسردگی و مواجهه با قلدری مجازی تأکید دارد. در یک پروژه تحقیقاتی که توسط مرکز تحقیقات جنایات علیه کودکان^۲ در دانشگاه نیوهمپشایر^۳ انجام شد، مشخص شد در جوانانی که در معرض قلدری مجازی قرار می‌گیرند، احتمال افزایش روند پریشانی عاطفی و بروز علائم افسردگی بیش از سایرین است. در این پژوهش بیش از ۱۳ درصد از جامعه‌ی هدف به دلیل تجربیات ناخوشایند قلدری مجازی دچار افسردگی قطعی شناخته شدند.^۴ پژوهش مشابه دیگر نیز توسط دپارتمان تربیتی^۵ دانشگاه فنی خاورمیانه^۶ در آنکارا با بررسی ۱۶۵ دانش‌آموز دبیرستانی به این نتیجه رسید که دانش‌آموزان قربانی قلدری مجازی سطح بالاتری از افسردگی را در قیاس با سایر دانش‌آموزان نشان می‌دهند.^۷

1. Beran, T. & Li, Q. (2007). The relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing*, Vol. 33-15, (2)1.

2. Crimes Against Children Research Center

3. The University of New Hampshire

4. Ybarra ML. Linkages between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users. *Cyberpsychol Behav*; 57-247:(2)7.

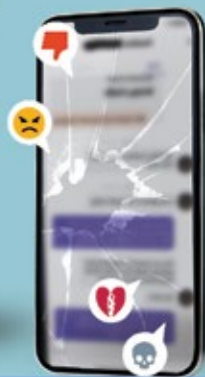
5. Department of Educational Sciences

6. Middle East Technical University

7. Özgür Erdur Baker, Ibrahim TanrÖkulu. Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia Social and Behavioral Sciences* (2010) 2 2776-2771.

بخش سوم

استراتژی‌های پیشگیری
و مقابله با قلدری مجازی

استراتژی‌های پیشگیری و مقابله با قلدری مجازی

پژوهش‌های صورت گرفته نشان می‌دهد بزه‌دیدگان قلدری مجازی متناسب با شدت حملاتی که در معرض آن قرار گرفته‌اند، روش‌های گوناگونی را برای کنار آمدن با این تجربه تلخ به کار می‌گیرند. معمولاً فردی که قربانی قلدری مجازی است، اگر دوران آسیب را با موفقیت پشت سر بگذراند، به سمت فن‌های پیشگیری از بزه‌دیدگی مجدد حرکت خواهد کرد. تغییر در تنظیمات حریم خصوصی حساب‌های کاربری پیام‌رسان‌ها و همچنین تغییر نام کاربری و مشخصات حساب از جمله رایج‌ترین راه‌حل‌ها به حساب می‌آیند. مسدود کردن حساب شخص قلدر و همچنین بی‌توجهی به پیام‌های افراد ناشناس نیز از جمله واکنش‌های بزه‌دیدگانی است که توانایی نادیده‌گیری و بی‌توجهی به مزاحمت‌های شخص قلدر را دارند.^۱ با وجود این از آنجایی که قلدری مجازی بیشتر در میان نوجوانان و جوانان و به‌خصوص گروه‌های هم‌سال در میان آن‌ها مشاهده می‌شود، در مراحل پیشرفته و حاد اکتفا به اقدامات مذکور کارساز نبوده و نتایج دائمی نخواهد داشت. به همین منظور نقش والدین و معلمان و به‌طور کلی اطرافیان قربانی در پیشگیری و

1. Smith PK, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. J Child Psychol Psychiatry. 2008 Apr; 85-376:(4)49.

مقابله با قلدری مجازی بسیار حائز اهمیت است. تجربیات حاصل از نظرسنجی‌ها بیانگر آن است که بزرگ‌ترها اغلب نسبت به مفهوم قلدری مجازی بی‌اطلاع یا کم‌اطلاع هستند و همین امر در بسیاری از موارد منجر به نادیده‌گیری یا تمهیدات نسنجیده در قبال موضوع می‌شود.

یکی از راهکارهای مؤثر در مهار قلدر مجازی در گروه‌های هم‌سال، تهدید او به اطلاع دادن به والدین یا مربیان مدرسه است. باوجوداین قربانیان قلدری مجازی کمتر اقدام به این کار می‌کنند. بسیاری از نوجوانان بر این باور هستند که شخصاً باید با یادگیری نحوه مدیریت مؤثر مشکلات ناشی از استفاده از فن‌آوری مشکلات خود را حل کنند و کمک خواستن از والدین و مربیان راه‌حلی است که کودکان به آن متوسل می‌شوند. علاوه بر این، ممکن است بزه‌دیده بیم آن را داشته باشد که با آگاه‌سازی والدین از موضوع، آزادی‌هایش محدود شود. کودکان و نوجوانان از ترس از دست رفتن امتیازهایی مانند دسترسی تمام‌وقت و آزادانه به اینترنت و داشتن ابزارهای شخصی برای ارتباط، به قربانی شدن خود به‌عنوان بهای بهره‌مندی از امکانات نگاه می‌کنند؛ به‌خصوص که قلدری مجازی را بر خلاف قلدری سنتی هنوز هم چندان جدی نمی‌گیرند. طبیعتاً آگاه‌سازی آن‌ها از پیامدهای وخیم قلدری مجازی توسط اطرافیان و نهادهای مسئول می‌تواند از بروز چنین مواجهه‌ای با این پدیده جلوگیری کند.

مطالب ذکرشده نشان‌دهنده نقش کلیدی اطرافیان به‌خصوص والدین در جلوگیری از قلدری مجازی است. در این گفتمان، صرفاً

والدین بزه‌دیدگان نباید به اقدامات پسینی اکتفا کنند. بلکه آن‌ها می‌بایست با افزایش آگاهی و دانش خود پیرامون آسیب‌های فضای مجازی از قربانی شدن فرزندان خود و نیز از تبدیل شدن آن‌ها خود به قلدرهای مجازی جلوگیری کنند. بدیهی است که نقش مدرسه و مربیان نیز در این میان به همان اندازه مهم است.

کودکان و نوجوانان ممکن است به طرق مختلف درگیر قلدری مجازی شوند. آن‌ها می‌توانند قربانی باشند، خود فاعل قلدری بوده و یا شاهد فرایند قلدری باشند. در بسیاری از موارد والدین، معلمان و سایر بزرگ‌ترها ممکن است از جزئیات فعالیت دیجیتال و برنامه‌های مورد استفاده کودکان و نوجوانان اطلاع نداشته باشند. هرچه این گروه‌ها از بسترهای اینترنتی بیشتری استفاده کنند، فرصت بیشتری برای قرار گرفتن در معرض قلدری مجازی وجود دارد و به نوعی از آن‌ها یک بزه‌دیده بالقوه ساخته می‌شود. گروه‌های بزرگ‌سال لازم است با نشانه‌هایی که بیانگر وقوع قلدری مجازی است، آشنایی داشته باشند تا بتوانند اقدامات مقتضی را به نحو احسن و به موقع انجام دهند. کوتاهی نسبت به مداخله به موقع می‌تواند منجر به وقوع اتفاقات تلخ و جبران‌ناپذیر شود.

۳-۱- نشانگان هشداردهنده بزه‌دیدگی و بزهکاری

کارشناسان معتقدند بسیاری از نشانگان هشداردهنده که بیانگر درگیری کودک یا نوجوان به‌عنوان یکی از طرفین فرایند قلدری مجازی است، در مواقعی که آن‌ها از دستگاه‌های شخصی خود به شکل آزادانه استفاده می‌کنند، اتفاق می‌افتد. برخی از این نشانگان عبارت‌اند از:

- افزایش یا کاهش قابل توجه استفاده از دستگاه. خصوصاً ارسال و دریافت پیام در شبکه‌های اجتماعی؛
- بروز واکنش‌های احساسی مانند خنده، گریه، عصبانیت و ناراحتی نسبت آن‌چه در دستگاهش اتفاق می‌افتد؛
- خاموش کردن یا پنهان کردن صفحه دستگاه هنگامی که اطرافیان به او نزدیک می‌شوند و خودداری از بحث درباره فعالیت‌هایی که در دستگاه خود انجام می‌دهد؛
- غیرفعال کردن یا پاک کردن حساب‌های کاربری، ایجاد حساب‌های جدید یا حساب‌های کاربری گمنام و غیرواقعی؛
- اجتناب از قرار گرفتن در موقعیت‌های اجتماعی و تعامل با اطرافیان حتی موقعیت‌هایی که در گذشته آن‌ها را دوست داشته و برای او لذت‌بخش بوده است؛
- گوشه‌گیری، افسردگی و از دست دادن علاقه به افراد و فعالیت‌ها.

۳-۲- وظایف والدین جهت مقابله با قلدری مجازی

جهان دیجیتال به وسیله سیستم‌عامل‌ها، برنامه‌ها، دستگاه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به‌طور پیوسته در حال توسعه و پیشرفت است و کودکان و نوجوانان اغلب اولین کسانی هستند که با آن‌ها آشنا شده و استفاده می‌کنند. این گروه سنی چنان‌چه درگیر هر سطحی از قلدری مجازی شود، نه تنها به دیگران آسیب می‌زند؛ بلکه صدمات جبران‌ناپذیری نیز به خود و اطرافیان‌ش وارد می‌کند. تحت تأثیر این پیامدها ممکن است آینده تحصیلی و شغلی او در معرض خطر قرار گرفته و مسیر زندگی‌اش به کلی عوض شود. مطمئناً

والدین نمی‌توانند تمام فعالیت آنلاین فرزندان خود را کنترل کنند؛ اما مواردی وجود دارد که می‌تواند در جلوگیری از قلدری مجازی و محافظت از کودکان و نوجوانان در قبال آن مؤثر باشد و رفتارهای مضر آنلاین را تحت کنترل درآورد. وجود آگاهی و دانش لازم در این خصوص ضروری است. والدین در هر مرحله از مواجهه با قلدری مجازی وظایفی دارند که در ادامه به اهم آن‌ها اشاره می‌کنیم. اولین نکته آن است که در رفتار قربانی قلدری مجازی معمولاً به سرعت تغییراتی مشاهده می‌شود. چنان‌چه والدین تغییری در خلق و خوی کودک و نوجوان تشخیص دادند، باید سعی کنند علت آن را کشف نمایند. این کشف باید در راستای این مسئله باشد که آیا تغییرات رفتاری به‌نوعی به خاطر استفاده از دستگاه دیجیتال او رخ داده است یا خیر. چنان‌چه والدین درباره قربانی شدن فرزند خود نگرانی‌هایی دارند و شکی در این زمینه برای آن‌ها به وجود آمده است، باید:

- در خصوص جدیدترین پلتفرم‌ها و رسانه‌های اجتماعی محبوب اطلاعات به‌روزی داشته باشند؛
- در نحوه صحیح تنظیمات حریم خصوصی و موقعیت مکانی تلفن همراه فرزندان به او کمک کنند؛
- صفحه شخصی فرزند خود در شبکه‌های اجتماعی را دنبال کنند یا از یک دوست معتمد بخواهند که این کار را انجام دهد؛
- برنامه‌ها و سابقه مرورگر فرزندان خود را کنترل کنند؛
- مهم‌تر از همه نام کاربری و رمز عبور فرزند خود را برای ایمیل و حساب‌های کاربری شبکه‌های اجتماعی بدانند.

در صورتی که والدین نشانگان هشداردهنده قربانی شدن را در فرزند خود مشاهده می‌کنند، ضروری است تا اقدامات زیر را انجام دهند:

کشف ماجرا

همواره تأکید می‌شود که گفت‌وگو یکی از مؤثرترین راه کارهای حل بحران است. والدین باید بتوانند با فراهم کردن فضای دوستی و اعتماد میان خود و فرزندانشان از آن‌ها سؤالاتی بپرسند از قبیل این که چه اتفاقی افتاده است؟ چگونه و با چه دلایلی شروع شده است؟ چه فرد یا افرادی در فرایند قلدری مجازی دخیل هستند؟ والدین در عین حال باید اقدامات فوری برای بررسی رفتار دیجیتال فرزند انجام دهند تا خود نیز از وقوع حادثه و ابعاد آن باخبر شوند.

حمایت و پشتیبانی

اعضای خانواده و هم‌سالان مورد اعتماد برای ایجاد تأثیر مثبت بر وضعیت ناشی از محتوای آسیب‌زا برای قربانی باید مداخله‌ای فعال داشته باشند. باید توجه داشت که این مداخلات باید به شکل حساب‌شده‌ای صورت پذیرد و به نحوی نباشد که سبب افزایش اضطراب کودک یا نوجوان و معذب شدن او شود. به نظر می‌رسد اطلاع دادن به قربانی مبنی بر این که از حمایت‌های حرفه‌ای مانند صحبت با مشاور یا متخصص بهداشت روان برخوردار است، سبب بهبود شرایط روحی او خواهد شد. در هر حال باید با گفتگو با قربانی به او نشان دهند که آن‌ها قلدری مجازی را مسئله‌ای جدی در نظر گرفته و مقتدرانه از او حمایت می‌کنند. با این کار اهرم فشار

قلدر مجازی خنثی و یا حداقل تضعیف می‌شود.

مستندسازی

با توجه به اینکه کودکان و حتی نوجوانان هنوز به مرحله‌ای از تکامل ذهنی نرسیده‌اند که بتواند تصمیمات درستی در مواجهه با بحران اتخاذ کنند، بدیهی به نظر می‌رسد که ممکن است با سهل‌انگاری و یا تحت تأثیر فشارهای روانی قلدری مجازی ادله اثبات جرم را به نحوی از بین ببرند. بنابراین والدین با هوشیاری و ایجاد اطمینان خاطر در فرزندان خود باید در حد امکان آن‌چه را اتفاق افتاده است، ثبت و ضبط کنند. از پیام‌های توهین‌آمیز و تهدیدها عکس تهیه کنند و محتوای قلدری را مستندسازی کنند. این مسئله در فرایند رسیدگی قانونی به پرونده قلدری مجازی بسیار کمک می‌کند.

گزارش‌دهی

امروزه اکثر پلتفرم‌های شبکه اجتماعی پروتکل‌های روشنی برای گزارش‌دهی از یک عمل غیرقانونی دارند. همچنین کادر مدرسه به‌عنوان افرادی که دارای اقتدار و کنترل بر روی دانش‌آموزان هستند، باید در جریان قلدری مجازی - در مواردی که هویت قلدر شناسایی شده است - قرار گیرند. باید توجه داشت چنان‌چه در طول فرایند قلدری مجازی، فرزند پیام‌هایی حاوی تهدید جسمانی دریافت کرده است و یا احتمال وقوع یک جنایت یا رفتار خطرناک با توجه به اوضاع و احوال داده می‌شود، والدین حتماً پلیس را در جریان گذاشته و مطلع کنند.

نکته مهم دیگری که در انتهای این مبحث شایان ذکر است مربوط به نرم‌افزارهای مخصوص کنترل و نظارت والدین است. والدینی که می‌خواهند فرزندان خود را در مقابل قلدری مجازی، رفتارهای مضر دیجیتال و محتوای مخصوص بزرگسالان محافظت کنند، می‌توانند با استفاده از چنین نرم‌افزارهایی تنظیمات موردنظر خود را بر روی دستگاه فرزندشان اعمال کنند. امروزه نرم‌افزارهای متعددی برای کمک به والدین در محدود کردن محتوا، مسدود کردن دامنه‌ها یا مشاهده فعالیت‌های آنلاین فرزندان در دسترس است. البته والدین در هنگام انتخاب چنین نرم‌افزارهایی باید شرایط فرزند خود را به‌دقت مدنظر داشته باشند و ضمن اطمینان دادن به او مبنی بر اینکه هدفشان از انجام چنین کاری محافظت از فرزندشان است، به حس اعتماد میان همدیگر لطمه‌ای وارد نکنند.

۳-۳- وظایف اولیاء مدرسه جهت مقابله با قلدری مجازی

مدیران مدارس، معلمان و مربیان در موقعیت منحصربه‌فردی قرار دارند تا از مهارت‌ها و نقش خود برای ایجاد محیطی امن با هنجارهای مثبت اجتماعی استفاده کنند. آن‌ها به دلیل ارتباط مستقیم و مداومی که با دانش‌آموزان دارند، به شکل بهتری متوجه تغییر رفتار آن‌ها می‌شوند. یک معلم به‌خوبی می‌تواند متوجه تغییر رفتار دانش‌آموزان خود شده و موقعیت‌هایی مانند زمانی که گروهی از دانش‌آموزان با انجام رفتارهای منفی روی دانش‌آموز خاصی تمرکز دارند و او را آزار و اذیت می‌کنند، تشخیص دهد. از سوی دیگر ارتباط مداوم میان دانش‌آموز و معلم منجر به ایجاد حس اعتماد و عاطفه

متقابل شده و عموماً دانش‌آموزان با معلمان خود راحت‌تر راجع به مشکلاتشان صحبت می‌کنند. اولیای مدرسه باید مواردی زیر را برای جلوگیری یا رفع قلدری مجازی مورد توجه قرار دهند:

- اگر معلم با توجه به اوضاع و احوال روحی و در نظر داشتن روند کیفیت تحصیلی و تعامل اجتماعی دانش‌آموز احتمال می‌دهد که مورد قلدری مجازی قرار گرفته است، باید با او به شکل خصوصی صحبت کرده و از او در این باره سؤال کند. چنانچه فضای دوستی و اعتماد میان معلم و دانش‌آموز برقرار باشد، ممکن است ادله اثبات قلدری مجازی در دستگاه دانش‌آموز موجود بوده و او معلم را در جریان جزئیات ماجرا قرار دهد.

- اگر معلم احتمال می‌دهد که دانش‌آموز مورد قلدری مجازی قرار گرفته است، باید سریعاً والدین او را در جریان گذاشته و با آنها صحبت کند. در این شرایط معلم باید به‌عنوان یک تسهیل‌کننده‌ی فرایند میان مدرسه، دانش‌آموز و والدین عمل کند. لازم است تا با در میان گذاشتن دلایل احتمالات و مشاهدات خود از خانواده در خصوص مشاهده چنین رفتارهایی در خانه سؤال بپرسد و با در نظر داشتن این نکته مهم که سبب برانگیختن احساسات و هیجانات پدر و مادر دانش‌آموز نشود، در جهت دستیابی به بهترین راه‌حل با آنها تعامل و همفکری کند.

- لازم است که معلمان برای درک کنش‌های دیجیتال دانش‌آموزان و ارتباط آن با قلدری مجازی، آگاهی خود را در این زمینه افزایش دهند.

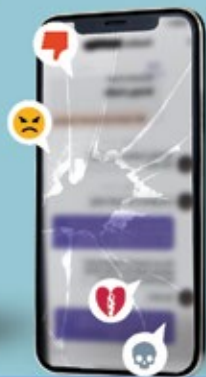
- معلمان با پاداش و تشویق رفتارهای سالم دیجیتال دانش‌آموزان،

الگوهای مناسبی برای گروه همسالان ایجاد کنند.

- مدرسه متناسب با امکانات و ظرفیت‌های موجود به آموزش شیوه‌های پیشگیری از قلدری مجازی پرداخته و دانش‌آموزان را تشویق به مشارکت فعال در این زمینه کند.

بخش چهارم

مواجهه نظام های حقوقی
با قلدری مجازی

مواجهه نظام های حقوقی با قلدری مجازی

از آن جایی که قلدری مجازی به عنوان پدیده‌ای نوظهور در فضای مجازی در نظر گرفته می‌شود که همچنان نیازمند انجام تحقیقات و مطالعات جرم‌شناسی و بزه‌دیده‌شناسی است، لذا در زمینه کیفرشناسی و جرم‌انگاری این رفتار همچنان در نظام‌های حقوقی بسیاری از کشورها شاهد سکوت قانون هستیم. در بسیاری از موارد، قضات در مواجهه با پرونده‌های قلدری مجازی با استفاده از وحدت ملاک قوانین موجود در زمینه فضای مجازی مبادرت به رسیدگی و صدور رأی می‌نمایند. در مواردی نیز قانون‌گذار تمایزی میان مزاحمت اینترنتی و قلدری مجازی قائل نشده و حکم هر دو مسئله را یکی دانسته است. این مسئله به تازگی و وجود زوایای مختلف و بعضاً ناشناخته در قلدری مجازی باز می‌گردد. به عنوان مثال، بر اساس بخش سه از قانون جرائم استرالیا - اسناد حاوی تهدید:^۱

هر شخصی که از روی عمد و با علم به محتوا، هر سندی را که حاوی تهدید به مرگ یا صدمه جسمانی علیه شخصی باشد ارسال کند ... محکوم به ۱۰ سال حبس می‌شود.

1. CRIMES ACT 1900 - SECT 31 Documents containing threats. Retrieved October 2020 ,9, from <http://www8.austlii.edu.au/cgi>

این ماده می‌تواند در برخی از موارد قلدری مجازی، به فرایند رسیدگی به پرونده تا حدودی کمک کند. به همین دلیل دولت استرالیا در پی تصویب قوانین خاص در زمینه قلدری مجازی است. دولت نیوزلند نیز به دلیل عدم وجود قانون در این زمینه به دنبال تصویب قانون خاص برای این پدیده است. در دیگر نظام‌های حقوقی نیز کم‌وبیش رویه به همین شکل است. البته در کشورهایی همانند هند و لهستان قوانینی مخصوص رسیدگی به جرم مزاحمت اینترنتی به تصویب رسیده است، همچون قانون فناوری اطلاعات هند^۱ و اصلاحیه ماده ۱۹۰ قانون مجازات لهستان^۲؛ اما همچنان قانون خاصی برای قلدری مجازی در نظام حقوقی آن‌ها مشاهده نمی‌شود.

یکی از اصلی‌ترین نظام‌های حقوقی که قلدری مجازی را به شکل مفصلی مورد بررسی قرار داده و در خصوص آن مبادرت به وضع قوانین متعدد کرده، نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا است. در آمریکا، با توجه به ساختار حکومتی فدرال، هر ایالت قوانین مخصوص به خود را تصویب کرده است. البته در این بین معدودی از ایالت‌ها دارای قوانین محدودتر و بعضی فاقد قانون هستند. نکته مهمی که در نظام حقوقی آمریکا حائز اهمیت است، توجه به معیار سن بزه‌دیده و بزه‌کار است. چنان‌چه طرفین عمل ارتكابی هنوز به سن قانونی نرسیده باشند، مشمول قانون قلدری مجازی و اگر به سن قانونی رسیده باشند، مشمول قانون مزاحمت اینترنتی می‌شوند. به‌عنوان مثال در ایالت میشیگان، بر اساس قانون عمومی شماره ۴۵۷ فردی که مرتکب قلدری مجازی شود به بیش از ۹۳ روز حبس، ۵۰۰ دلار جریمه نقدی یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.^۳ قانون مذکور

1. India's Information Technology Act of 2000 (IT Act)

2. the Polish Penal code

3. <http://www.legislature.mi.gov/documents/2018-2017/publicact/pdf/-2018PA0457-.pdf>.

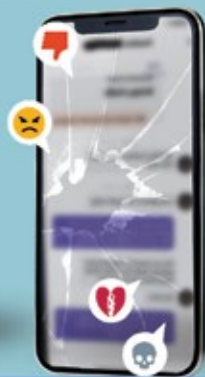
تعریف دقیقی از قلدری مجازی نیز ارائه داده است:

هرگونه پیام یا اظهارنظر درباره یک شخص در یک تالار گفتگو،
در صورتی که این پیام یا اظهارنظر منجر به ایجاد ترس از مرگ یا آسیب
جسمی در مخاطب شود و بیانگر قصد انجام عمل خشونت‌آمیز علیه وی
باشد و همچنین این پیام با هدف ایجاد تهدید یا با آگاهی از این که
تهدیدآمیز تلقی خواهد شد، ارسال شود

قانون مجازات کالیفرنیا در ماده ۶۵۳ از بخش ۲ مجازات فردی
را که توسط هر وسیله ارتباطی الکترونیک دیگری را دچار ترس از
امنیت خود یا خانواده‌اش کند، یک سال حبس، جریمه نقدی بیش
از ۱۰۰۰ دلار یا هر دو مجازات قرار داده است. به همین ترتیب ایالات
دیگر هر کدام قوانین جداگانه و مخصوص به خود را در دهه اخیر به
تصویب رسانده یا قوانین پیشین را به‌روزرسانی کرده‌اند. همچنین در
تمامی ایالت‌ها به جر مونتانا، قوانین قلدری، مدارس را موظف کرده
تا سیاست‌های رسمی برای مواجهه با چنین رفتاری داشته باشند.

بخش پنجم

رویکرد نظام حقوقی ایران نسبت به
پدیده قلدری مجازی

رویکرد نظام حقوقی ایران نسبت به پدیده قلدری مجازی

اطفال و نوجوانان به لحاظ سنی و شخصیتی از آسیب پذیرترین گروه‌های اجتماعی می‌باشند و ضرورت دارد مشمول حمایت‌های حقوقی واقع شوند. سیاست جنایی افتراقی ناظر بر بزهکاری اطفال و نوجوانان در همین چارچوب معنا می‌یابد و دادرسی مشخصی برای آن پیشنهاد می‌گردد که آن را دادرسی افتراقی می‌نامیم. این نوع دادرسی از اجزا جدایی ناپذیر جریان توسعه‌ی هر کشوری است و در چارچوب جامع عدالت اجتماعی برای تمامی اطفال و نوجوانان محسوب می‌شود و تلاش دارد منافع آن را در بیشترین حد آن فراهم کند که این نوع دادرسی از دادرسی بزرگسالان جدا می‌سازد.^۱ سیاست کیفری نظام حقوقی ایران نسبت به حقوق اطفال و نوجوانان فراز و نشیب‌های گوناگونی را پشت سر گذاشته است. در این بخش ابتدا مروری اجمالی بر پیشینه نظام قضایی ایران در قبال حقوق اطفال و نوجوانان انجام خواهد گرفت و پس از آن با تبیین مفهوم کودک و نوجوان در نظام حقوقی ایران و حالات مختلفی که ممکن است یک کودک یا نوجوان را در تماس با قانون قرار دهد بررسی کرده و در نهایت رویکرد نظام حقوقی ایران نسبت به پدیده قلدری

۱. حیدری، زهره و شهرانی، نجمه و فرهادی، زهرا و قهرمانی، بهزاد، ۱۳۹۴، دادرسی کیفری افتراقی نسبت به اطفال بزهکار با تأکید بر قانون جدید آیین دادرسی کیفری: National Conference on Criminal Procedure Law، ۲۰۱۳.

مجازی را اساس منابع قانونی موجود مورد ارزیابی قرار می‌دهیم.

۵-۱- نظام قضایی ایران در قبال حقوق اطفال و نوجوانان

تا پیش از سال ۱۳۰۴ هجری شمسی، چنانچه هر یک از اطفال و نوجوانان مرتکب جرم می‌شدند با توجه به اینکه در نظام قضایی کشور قوانین و مقررات خاصی وجود نداشت، مسئولیت کیفری ایشان همانند مسئولیت کیفری بزرگسالان در نظر گرفته می‌شد. برای نخستین بار در سال ۱۳۰۴ قانون مجازات عمومی به تصویب رسید و برخی از مواد این قانون به وضعیت کودکان و نوجوانان پرداخت. نکته مهم و قابل توجه در قانون مذکور، اسقاط مسئولیت کیفری اطفال غیر ممیز است. از نظر قانون مجازات عمومی طفل غیر ممیز به شخصی اطلاق می‌گردد که سن او به دوازده سال تمام شمسی نرسیده بود. چنین شخصی در صورت ارتکاب جرم مبری از مجازات در نظر گرفته می‌شد. اطفال بین دوازده تا پانزده سال در صورت ارتکاب جرم به مجازات شلاق محکوم می‌شدند و اطفال و نوجوانان پانزده سال تا هجده سال تمام شمسی بسته به اینکه جرم ارتكابی ایشان دارای چه شدتی بود تا حداکثر پنج سال در دارالتأدیب حبس می‌شدند. به بیان دیگر، در خصوص این دوره اولیه می‌توان این‌گونه گفت که رویکرد نظام حقوقی ایران نسبت به جرائم ارتكابی از سوی اطفال و نوجوانان مبتنی بر این دیدگاه بود که اطفال و نوجوانان از نقطه نظر بزهکاری تفاوت چندانی با همدیگر ندارند و بنابراین باید موضوع مجازات که همان عکس‌العمل جامعه در قبال پدیده مجرمانه است قرار بگیرند و فقط از این جهت که از نظر رشد فکری و قدرت

عقلی نسبت به بزرگسالان تا سنین معینی ضعیفتر هستند، دارای مسئولیت کیفری نمی‌باشند و قابلیت مجازات ندارند و برای دسته‌ای دیگر از ایشان که به حد سن تمیز رسیده بودند، مسئولیت کیفری مخفف در نظر گرفته شده بود^۱. از منظر سیاست‌های حمایت از اطفال و نوجوان بزه‌دیده نیز وضعیت به همین منوال بود و هیچ‌گونه قانون خاصی به‌منظور حمایت از حقوق این اشخاص در صورتی که دچار بزه دیدگی می‌شدند، وجود نداشت.

استمرار شرایط مذکور، توسعه روابط اجتماعی و گسترش نرخ بزهکاری و بزه دیدگی در این گروه سنی و اهمیت یافتن مسئله حقوق اطفال و نوجوانان نزد قانون‌گذاران، منجر به آن گردید تا در سال ۱۳۳۸ هجری شمسی، قانون مربوط به تشکیل دادگاه اطفال بزهکار به تصویب برسد. این قانون تحولات مهمی را در حقوق شکلی اطفال و نوجوانان ایجاد کرد و از مهم‌ترین نوآوری‌های آن می‌توان به ایجاد دادگاه خاص رسیدگی‌کننده و همچنین تشکیل نخستین قانون اصلاح و تربیت در ایران اشاره کرد. این قانون، همچنین با توجه به ویژگی‌های خاص اشخاص متعلق به این گروه سنی، مقرر کرده بود تا قضات متصدی دادگاه اطفال دارای صلاحیت احراز شده برای رسیدگی به پرونده‌های مربوط به اطفال و نوجوانان باشند. باین‌وجود، این قانون نیز در عمل به موفقیت نرسید و به دنبال آن در سال ۱۳۵۲ موادی از قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ در خصوص اطفال و نوجوانان اصلاح گردید.

این شرایط تا پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز همچنان ادامه داشت و ایجاد یک نظام کیفری افتراقی در خصوص اطفال و نوجوانان

۱. آزمایش، علی. اطفال بزهکار را چگونه باید درمان کرد؟ حقوق مردم، ۸۳۱ (۸).

همچنان در ایران دچار کمبودهای نظری و عملی متعددی بود. در سال ۱۳۷۳ تصویب قانون دادگاه‌های عمومی و انقلاب زمینه‌ساز ایجاد تحولات بنیادین در خصوص حقوق اطفال و نوجوانان در ایران شد. یکی از دلایل مؤثر ایجاد این تحولات را می‌توان تصویب قانون الحاق جمهوری اسلامی ایران به پیمان‌نامه حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ سازمان از سوی مجلس شورای اسلامی دانست. پس‌ازاین الحاق بود که دستگاه قضایی کشور با عزمی راسخ اقداماتی در خصوصی تصویب قوانین متناسب به کنوانسیون و همچنین اصلاح رویه پیشین انجام داد. در ادامه فرایند تحول، قانون‌گذار با تصویب قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری در سال ۱۳۷۸، رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان را در صلاحیت دادگاه‌های رسیدگی‌کننده به جرائم اطفال قرار داد.

با توجه به پیوستن جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک، سیاست جنایی-قضایی-تقنینی کشور به‌طور کلی متحول شد و رویکرد جدید و مثبتی به حقوق کودکان پیدا کرد. تخصیص دادگاه‌های ویژه برای رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان، پیش‌بینی مقرراتی در خصوص شیوه رسیدگی به جرائم آنان و ایجاد نظام دادرسی افتراقی از مهم‌ترین دستاوردهای دوره تحول حقوق اطفال و نوجوانان در ایران محسوب می‌شود. با این وجود، اختصاص شعب رسیدگی‌کننده مذکور و ایجاد نظام دادرسی افتراقی پیش‌بینی شده در قانون اخیرالذکر صرفاً برای رسیدگی به جرائم افراد نابالغ بود و رسیدگی به جرائم افراد بالغ زیر هیجده سال تمام بر اساس مقررات عمومی صورت می‌پذیرفت و آیین دادرسی ویژه‌ای برای آنان

پیش‌بینی نشده بود؛ زیرا جرائم این افراد بآنکه در دادگاه اطفال مورد رسیدگی قرار می‌گرفت، اما مقررات مربوط به افراد بزرگ‌سال در خصوص آن‌ها اعمال می‌شد.

۵-۲- مفهوم کودک و نوجوان در قوانین ایران

مفهوم کودک و نوجوان در نظام حقوقی ایران به دو برهه پیش و پس از انقلاب اسلامی تقسیم می‌شود. با لحاظ این نکته، باید توجه داشت که تعریف و مبنای واحدی برای تفکیک کودکان و نوجوانان در قوانین یافت نمی‌شود و قانون‌گذار به مناسبت‌های مختلف، نصاب گوناگونی را اعلام کرده است. در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ و قانون راجع به تشکیل دادگاه‌های اطفال بزهدار مصوب ۱۳۳۷، لفظ طفل به معنی فرد زیر هجده سال استعمال می‌شد. در قانون حمایت از کودکان بی‌سرپرست مصوب ۱۳۵۳، لفظ کودک به معنای شخص زیر دوازده سال به کار گرفته می‌شد. در قوانین از قبل از انقلاب، به تبعیت از ماده ۱۲۰ قانون مدنی رویکرد کلی نظام حقوقی بر این بود که هر شخصی که به سن هجده سال تمام نرسیده است، مشمول وصف طفل شده و در نتیجه دوره نوجوانی نیز شامل آن بود. به موجب ماده ۱۲۱۰ پیشین قانون مدنی مصوب ۱۳۱۴ قانون‌گذار سن ۱۸ سال تمام شمسی را برای اهلیت تصرف و استیفا در مورد پسر و دختر^۲ تعیین کرده بود. در واقع نویسندگان قانون مدنی سن ۱۸ سال تمام را به‌عنوان اماره قانونی رشد در نظر گرفته بودند. لیکن این اماره تغییرپذیر بود. بدین معنی که هم رشد شخص پس از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام و قبل از هجده‌سالگی قابل اثبات بود و هم

عدم رشد او بعد از رسیدن به سن ۱۸ سال تمام. به دیگر سخن^۱ قانون با توجه به عرف و اوضاع و احوال و مصلحت جامعه^۲ شخصی را که به سن ۱۸ سال تمام رسیده بود رشید فرض می‌کرد و در معاملات و اعمال حقوقی به او آزادی و استقلال می‌داد^۳ مگر اینکه جنون یا عدم رشد او در دادگاه ثابت می‌شد. همچنین به فردی که به سن پانزده سال تمام رسیده بود اجازه می‌داد که با اثبات رشد در محکمه از حجر خارج گردد. نظر کلی حقوقدانان و فقهای که متصدی مسائل قضایی و قانون‌گذاری بودند بر این بود که مواد ۱۲۰۹ و ۱۲۱۰ مابینتی با فقه امامیه ندارد^۴ چه مواد مزبور سن بلوغ شرعی را تغییر نداده و فقط در راه مصلحت جامعه و بر اساس ظاهر و غلبه اماره‌ای برای رشد که یکی از شرایط اهلیت و خروج از حجر در فقه اسلامی است تعیین کرده است.^۵

پس از انقلاب اسلامی، ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی مورد اصلاح قرار گرفت و رویکرد کلی بر اساس مطابقت کلیه قوانین و مقررات کشور با فقه اسلامی، بر آن شد که لفظ طفل به معنای فرد زیر سن بلوغ شرعی (۹ و ۱۵ سال تمام قمری برای دختران و پسران) استفاده شود.

تبصره ۱- (الحاقی ۱۴/۸/۱۳۷۰) از ماده مذکور اشعار می‌دارد: سن بلوغ در پسر پانزده سال تمام قمری و در دختر نه سال تمام قمری است.
نتیجه مهمی که از بررسی رویکرد قانون‌گذار پس از پیروزی انقلاب اسلامی نسبت به اطفال و نوجوانان به دست می‌آید این است که طفل به دختری و پسری گفته می‌شود که به حدنصاب بلوغ شرعی نرسیده باشد و علی‌القاعده نوجوان به دختر و پسری گفته می‌شود که در حدفاصل سن

۱. صفایی، سید حسین، شرح و نقدی بر ماده ۱۲۱۰ اصلاحی قانون مدنی مصوب ۱۳۶۱ و ماده ۱۲۱۰ لایحه جدید اصلاح موادی از قانون مدنی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۱۳۶۹ شماره ۲۵.

بلوغ شرعی تا پایان هجده سالگی قرار دارد. البته نکته‌ای که در اینجا لازم به ذکر است، تفاوت قائل شدن میان رابطه سنین مذکور در امور کیفری و حقوقی است؛ به عبارت دیگر، حکم قانون‌گذار در تبصره ۲ ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی صرفاً در تصرفات مالی صغیر محدودیت ایجاد کرده و مانعی برای دیگر اعمال او ایجاد نمی‌کند. بر همین اساس، نظریه مشورتی شماره ۳۶۷۳/۹۰/۷ مورخ ۲۰/۷/۱۳۹۰ اداره کل حقوقی قوه قضائیه در این خصوص اعلام می‌کند: با توجه به رأی وحدت رویه شماره ۳۰ مورخ ۱۳۶۴/۱۰/۳۱ و با عنایت به مفاد ماده ۱۲۱۰ اصلاحی قانون مدنی رسیدن صغار به سن بلوغ دلیل رشد آنان در غیر امور مالی هست، مگر این که خلاف آن ثابت شود؛ بنابراین فردی که به سن بلوغ رسیده و سفه (عدم رشد) او ثابت نشده باشد، می‌تواند در هر نوع امور مربوط به خود جز در مورد امور مالی که به حکم تبصره ۲ ماده مرقوم مستلزم اثبات رشد است، دخالت نماید، فلذا صغیری که به سن بلوغ رسیده، می‌تواند شکایت کیفری نماید و دادگاه مکلف به رسیدگی است ولی چنانچه شکایت کیفری مستلزم مطالبه مال از قبیل دیه یا ضرر و زیان ناشی از جرم باشد، باید ولی یا قیم وی در این خصوص اقامه دعوی نموده و محکوم به مالی بایستی تحویل ولی یا قیم شود.

همچنین، در قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸، قانون‌گذار ضمن پذیرش طفل به معنای مندرج در قانون مدنی اعلام نمود که منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده است. تبصره ۱ از ماده ۲۱۹ قانون مذکور نیز با طرح عبارت اشخاص بالغ زیر هجده سال، به نوجوانان اشاره می‌کند.

با این وجود، همان‌طور که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت، عدم وحدت رویه قانونی در شناسایی اطفال و نوجوانان همچنان در بسیاری از قوانین موجود به چشم می‌خورد. به‌عنوان مثال، در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب سال ۱۳۸۱، این دو اصطلاح به‌صورت بسیط و بدون قائل شدن به هیچ‌گونه تفکیکی برای کلیه اشخاص زیر سن هجده سال به کار گرفته شده است. بر اساس ماده ۱ این قانون، کلیه اشخاصی که به سن هجده سال تمام هجری شمسی نرسیده‌اند از حمایت‌های قانونی مذکور در این قانون بهره‌مند می‌شوند.

در قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست مصوب ۱۳۷۴ نیز، بدون تعیین سن معیار، لفظ کودک برای پسران تا سن مندرج در قانون کار (هجده‌سالگی) و برای دختران تا زمان ازدواج استفاده شده است. تبصره ۱ بنده ۴ ماده ۲ قانون مذکور اعلام می‌کند: پسران موضوع بند ۴ این ماده تا رسیدن به حداقل سن قانونی (مندرج در قانون کار) و دختران تا زمانی که ازدواج نمایند مشمول این قانون باقی خواهند ماند مگر این‌که تحت سرپرستی قرار گیرند یا به نحوی تمکن مالی بیابند.

به‌طور کلی، در مقام جمع‌بندی از قوانین موجود این‌گونه می‌توان گفت که در نظم حقوق کنونی، لفظ کودک به معنای فرد زیر هجده سال تمام شمسی و لفظ طفل به معنای فرد زیر سن بلوغ شرعی و نوجوان به فرد بین سن بلوغ شرعی تا هجده سال تمام شمسی گفته می‌شود. بررسی، مرور و توضیح این تفکیک سنی در نظام حقوقی ایران دارای آثار مختلفی در بزه‌کاری و بزه‌دیدگی در

موضوع قلدری مجازی است که در مباحث آتی به تفصیل به آن پرداخته خواهد شد.

۳-۵- حالات مختلف اطفال و نوجوانان در تماس با قانون

تعیین رابطه اطفال و نوجوانان در تماس با قوانین مدنی و کیفری یکی از موضوعات مهم مطالعات علوم جنایی کودکان است. به طور کلی، کودکان در تماس با قانون می‌توانند در چهار وضعیت قرار بگیرند که هر یک از این وضعیت‌های چهارگانه در مانحن فیه، ممکن است تحقق بیابد. این وضعیت‌ها عبارت‌اند از:

۳-۵-۱- کودکان در معرض خطر

این دسته از کودکان در معرض دوگانه خطر متفاوت قرار دارند و هم ممکن است در معرض بزهکاری قرار بگیرند و خود تبدیل به یک قلدر مجازی شوند و هم ممکن است در معرض بزه دیدگی قرار گرفته و تبدیل به یک قربانی قلدری مجازی شوند. بسیاری از کودکان، به دلایل شرایط و اوضاع و احوال خاص رشد جسمانی، ذهنی، اخلاقی، معنوی، جایگاه اجتماعی خانوادگی، وضعیت تحصیلی و بسیاری از عوامل دیگر به شدت در معرض خطر بزهکاری و بزه دیدگی قرار دارند. اهمیت این مسئله تا به اندازه‌ای است که پیمان‌نامه حقوق کودک^۱ مصوب ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ مجمع عمومی سازمان ملل در مواد متعددی به حمایت از کودکان در معرض خطر اشاره کرده است. با توجه به آنکه دولت جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱ با تصویب قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران

۱. پیمان‌نامه حقوق کودک (Convention on the Rights of the Child) یک کنوانسیون بین‌المللی است که حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کودکان را بیان می‌کند. تاکنون ۱۹۳ کشور (تمام اعضای ملل متحد به جز ایالات متحده آمریکا) این سند را تصویب کرده‌اند یا به آن ملحق شده‌اند. ایالات متحده آمریکا تنها عضو سازمان ملل متحد است که آن را تصویب نکرده است. به این ترتیب مقبول‌ترین سند حقوق بشر در تاریخ است

به کنوانسیون حقوق کودک در مجلس شورای اسلامی به این کنوانسیون پیوسته است^۱ و از سوی دیگر بر اساس ماده ۹ قانون مدنی، مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقدشده باشد در حکم قانون است، ضروری است تا در این بحث مواد مرتبط کنوانسیون در خصوص کودکان در معرض خطر مرور شود. بند ۱ ماده ۱۹ کنوانسیون اعلام می‌کند:

کشورهای طرف کنوانسیون تمام اقدامات قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی را در جهت حمایت از کودک در برابر تمام اشکال خشونت‌های جسمی و روحی، آسیب‌رسانی یا سوءاستفاده، بی‌توجهی یا سهل‌انگاری، بدرفتاری یا استثمار من‌جمله سوءاستفاده جنسی در حینی که کودک تحت مراقبت والدین یا قیم قانونی یا هر شخص دیگری قرار دارد، به عمل خواهند آورد.

ماده ۲۳ کنوانسیون نیز در خصوص کودکان در معرض خطر اشعار می‌دارد:

کشورهای طرف کنوانسیون اذعان دارند کودکی که ذهناً یا جسماً دچار نقص است باید در شرایطی که متضمن منزلت و افزایش انکاء به نفس باشد و شرکت فعال کودک در جامعه را تسهیل نماید، رشد یافته و از یک زندگی آبرومند و کامل برخوردار گردد.

یکی از نکات مهم و قابل توجه مورد تأکید کنوانسیون، تقسیم وظایف حمایتی از کودک میان دولت و والدین است؛ به عبارت دیگر، اگرچه در وهله نخست و درجه اول، این دولت‌ها هستند که وظیفه

۱. قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک ماده‌واحد - کنوانسیون حقوق کودک مشتمل بر یک مقدمه و ۵۴ ماده به شرح پیوست تصویب و اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به آن داده می‌شود مشروط بر آن که مفاد آن در هر مورد و هر زمان در تعارض با قوانین داخلی و موازین اسلامی باشد و یا قرار گیرد از طرف دولت جمهوری اسلامی ایران لازم‌الاجرا نباشد.

تأمین نیازهای اساسی و انجام حمایت‌های مادی و معنوی از کودکان را بر عهده دارند، اما از منظر معتبرترین کنوانسیون بین‌المللی حمایت از حقوق کودک، والدین نیز نقش اساسی در مراقبت و حفاظت از کودک را بر عهده دارند. این نکته مهم، خصوصاً در بحث قلدری مجازی باید به‌شدت مورد توجه باشد و سیاست‌های آموزش و تعلیم والدین جهت مدیریت و تربیت فرزندان در معرض خطر در دستور کار دولت‌ها قرار بگیرد. ماده ۲۷ کنوانسیون در این خصوص بیان می‌کند:

۱. کشورهای طرف کنوانسیون حق تمام کودکان را نسبت به برخورداری از استاندارد مناسب زندگی برای توسعه جسمی، ذهنی، روحی، اخلاقی و اجتماعی به رسمیت می‌شناسند.

۲. والدین یا سایر سرپرستان کودک، مسئولیت عمده‌ای در جهت تضمین شرایط زندگی مناسب برای پیشرفت کودک در چارچوب توانایی‌ها و امکانات عالی خود به عهده دارند.

۳. کشورهای طرف کنوانسیون، مطابق با شرایط ملی و در چارچوب امکانات خود، اقدام ضروری را برای یاری والدین و سایر اشخاص مسئول کودک در جهت اعمال این حق به عمل خواهند آورد و در صورت لزوم کمک‌های مالی و برنامه‌های حمایتی را خصوصاً در مورد تغذیه، پوشاک و مسکن فراهم خواهند کرد.

ماده ۳۴ کنوانسیون، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کنونی فضای مجازی که تا حدودی با موضوع قلدری مجازی نیز مرتبط است را مطرح می‌کند. بر اساس این ماده:

کشورهای طرف کنوانسیون متقبل می‌شوند که از کودکان در برابر تمام اشکال سوءاستفاده‌ها و استثمارهای جنسی حمایت کنند. بدین منظور، کشورهای فوق خصوصاً اقدامات ملی، دو و چندجانبه را در جهت جلوگیری از موارد زیر به عمل می‌آورند.

الف) تشویق یا وادار نمودن کودکان برای درگیری در هرگونه فعالیت‌های جنسی.

ب) استفاده استثماری از کودکان در فاحشه‌گری و سایر اعمال غیرقانونی جنسی.

ج) استفاده استثماری از کودکان در اعمال و مطالب پرنوگرافیک.

۵-۳-۲- کودکان قربانی جرم

به هنگام سخن از معضل قلدری مجازی، اصلی‌ترین موضوعی که باید موردبررسی قرار بگیرد کودک قربانی قلدری مجازی است. فارغ از موضوع موردبحث، تعریف کودک قربانی جرم در اسناد بین‌المللی و کنوانسیون‌های مربوط به حقوق کودک از اهمیت وافری برخوردار است. بر اساس بند الف ماده ۹ قطعنامه ۲۲ جولای ۲۰۰۵ مصوب شورای اجتماعی اقتصادی سازمان ملل متحد با عنوان «اصول راهنمای دادرسی در موضوعات دربردارنده کودکان قربانی و شاهد جرم^۱» در تعریفی بسیط از کودک قربانی جرم و شاهد جرم، بدون لحاظ هیچ‌گونه تفکیکی میان آنان بیان شده است:

کودک قربانی یا شاهد جرم به معنی کودکان و نوجوانان زیر ۱۸ سالی است که بدون توجه به نقش آنان در تخلف یا عمل مجرمانه یا گروه مجرمانه، قربانی یا شاهد جرم می‌باشند.^۲

1. Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime
2. Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, The Economic and Social Council, ECOSOC Resolution 2021) 20/2005). Retrieved 19 October 2021, from <https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution20-202005%.pdf>

۵-۳-۳- کودکان معارض با قانون^۱

این کودکان، افرادی هستند که بنا بر دلایل مختلف مرتکب رفتارهایی می‌شوند که از نظر نظام قانونی و اجتماعی جرم تلقی می‌شود. اصطلاح کودکان معارض با قانون بنا بر توصیه صندوق کودکان ملل متحد^۲ و جهت جلوگیری از برچسب‌زنی به کودکان، جایگزین اصطلاح کودکان بزهکار، مجرم و خلاف کار شد. کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه مطالعات کودکان معارض با قانون بر این باور هستند که این کودکان عموماً با میل و اراده قلبی قانون را زیر پا نمی‌گذارند و عموماً قانون‌شکنی‌های آن‌ها بازتابی از شرایط محیطی، وضعیت اقتصادی و اجتماعی ایشان است. از سوی دیگر، ورود ایشان به فرایند عدالت کیفری و طی رویه‌های قضایی جهت سزادهی و اکنش اجتماعی به آن‌ها نیز نتایج مطلوب را به بار نخواهد آورد و در بسیاری از مواقع آن‌ها را تبدیل به مجرمان واقعی می‌کند. بر اساس توصیه‌نامه‌های یونیسف این کودکان قربانیان بی‌توجهی والدین و جامعه، بد سرپرستی یا بی‌سرپرستی و مشکلات معیشتی و اقتصادی هستند. اگرچه، باید توجه داشت که در هر حال همواره عده دیگری از کودکان ناسازگار و معارض با قانون نیز وجود دارند که ریشه اعمال خلاف قانون آن‌ها می‌تواند روحی روانی و بازتاب اختلالات شخصیتی ایشان باشد. این نکته مهم خصوصاً در مبحث قلدری مجازی بیش از سایر حوزه‌هایی کودکان در آن اقدام به قانون‌شکنی می‌کنند، مشاهده می‌شود. در هر حال، همان‌گونه که یونیسف بارها اعلام کرده است، قانون‌شکنی و تعارض کودکان با قانون نشانه‌ای از ناتوانی نظام اجتماعی در ایجاد یک محیط امن برای تربیت فرزندان خود است.^۳

1. Child in conflict with the law
2. United Nations Children's Fund
3. THE RIGHTS OF CHILDREN IN CONFLICT WITH THE LAW, Ministry of Justice of Montenegro Juvenile Justice Reform Commission, U N I C E F, Podgorica, 2007.

۵-۳-۴- کودکان شاهد و یا مطلع از قلدری مجازی

کودکانی که یا شاهد وقوع جرم هستند و یا از ارتکاب یک جرم اطلاع دارند نیز به نحوی با قانون در تماس قرار می‌گیرند. در موضوع قلدری سایبری، یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین ابزار کشف و پی بردن به وقوع قلدری، استفاده از گزارش‌ها و اظهارات دوستان و اطرافیان قربانی قلدری است. کودکان با توجه به جنس رابطه دوستانه و عاطفی که با همدیگر دارند، در بسیاری از موارد ممکن است به یکی از دوستان صمیمی خود اعتماد کرده و ترس‌ها و مشکلات شخصی خود را با او در میان بگذارند. اهمیت این مسئله از آن جهت بیش‌تر می‌شود که خانواده‌ها و اولیای مدرسه باید با هوشمندی و آگاهی حرف‌های کودکان را شنیده و آن‌ها را جدی بگیرند. در بسیاری از مواقع یک اطلاع‌رسانی از سوی یکی از هم‌کلاسی‌های قربانی می‌تواند جلوی وقوع عواقب ناگوار قلدری مجازی را بگیرد.

۵-۴- مواجهه نظام حقوقی ایران با قلدری مجازی

در مواجهه نظام عدالت کیفری با هر پدیده مجرمانه‌ای، نخستین اصل و اولین گام احراز عنصر قانونی بودن جرم و مجازات است. اصل ۳۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در این خصوص اشعار می‌دارد:

«حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به‌موجب

قانون باشد».

قانون مجازات اسلامی نیز در این خصوص در ماده ۱۲ اعلام می‌کند:

«حکم به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی و اجرای آن‌ها باید از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیات مقرر در آن باشد».

بر همین مبنا، به منظور آنکه فردی متهم به ارتکاب عمل مجرمانه شود و به تبع آن در صورت احراز وقوع جرم، مجرم شناخته شود، لازم است تا قانون‌گذار از پیش و با طی تشریفات قانونی یک رفتار را مورد جرم‌انگاری قرار داده و کیفر متناسب با آن را وضع کند. در موضوع مورد بحث نوشتار حاضر، پیش از آغاز بررسی سیاست کیفری ایران باید متذکر شد که قلدری مجازی مسئله‌ای نوظهور است که در هیچ‌یک از منابع قانونی موجود در کشور به صراحت مورد جرم‌انگاری قرار نگرفته است و به طریق اولی، آن چنان که در بخش‌های گذشته مطرح گردید، به دلیل تازگی موضوع تفاوت دقیق و موشکافانه‌ای میان قلدری مجازی و آزار و اذیت اینترنتی در نظام حقوقی کشور وجود ندارد. در نتیجه در صورت وقوع بزه قلدری مجازی و آغاز مواجهه نظام عدالت کیفری با مرتکب قلدری مجازی، قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده با استناد به اصل ۱۶۷ قانون اساسی که بیان می‌کند:

«قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد»

قاضی پرونده موظف با استفاده از منابع قانونی موجود حکم

مقتضی را صادر کند. بسته به نوع قلدری سایبری، آثار و تبعات آن، نوع، جنس و میزان خسارات وارد شده، اوضاع و احوال مرتکب و... قاضی می‌تواند از منابع قانونی مختلفی استفاده کند؛ اما برخی از مرتبط‌ترین و نزدیک‌ترین منابع قانونی موجود که می‌تواند مورد استناد قرار بگیرد عبارت است از: قانون تعزیرات و مجازات بازدارنده مصوب ۱۳۷۵، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحات بعدی، قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ و همچنین قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹.

در این بخش، با توجه به قوانین فوق اصلی‌ترین موضوعاتی که می‌تواند در حکم قلدری مجازی در نظر گرفته شود و با استفاده از تنقیح مناط از قوانین موجود تعیین تکلیف گردد، بررسی خواهد شد.

۵-۴-۱- اجبار بزه‌دیده به ارتکاب جرائم تعزیری

یکی از شایع‌ترین و درعین‌حال خطرناک‌ترین شیوه‌های قلدری مجازی، وادار کردن بزه‌دیده به ارتکاب یک عمل مجرمانه است. در این شرایط، قلدر مجازی با استفاده از اهرم فشارهایی که در اختیار دارد، نظیر تصاویر خصوصی، اطلاعات خانوادگی و... بزه‌دیده را مجبور به ارتکاب یک عمل مجرمانه می‌کند. در این خصوص، ضروری است تا به شرایط تحقق مسئولیت کیفری اشاره کرد. بر اساس ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی

«مسئولیت کیفری در حدود، قصاص و تعزیرات تنها زمانی محقق است که

فرد حین ارتکاب جرم عاقل، بالغ و مختار باشد...».

اراده به عنوان یکی از مبانی مسئولیت کیفری در نظر گرفته می‌شود. اراده به عنوان کیفیتی نفسانی توأم باشعور است قابلیت انتساب عنصر مادی به مرتکب را فراهم آورده و ارتکاب عمل مجرمانه ارادی، یکی از ارکان اساسی مسئولیت کیفری است. نظر به اینکه اختیار زمانی موضوعیت دارد که اراده وجود داشته باشد و در صورت فقدان اراده، عنصر مادی ارتکاب جرم مخدوش می‌گردد، بنابراین «اجبار» در مقابل اختیار بوده و از عواملی است که مانع تحقق جرم می‌شود.^۱

اجبار به دو قسم مادی و معنوی تقسیم می‌شود که هر یک در دوشاخه‌ی درونی و بیرونی قابل بحث هستند. اجبار مادی، فشار و نیرویی است که بر جسم فرد وارد می‌شود و قدرت هرگونه آزادی عمل فکری و فیزیکی را از او سلب می‌کند؛ مانند آنکه کسی دست دیگری را گرفته و بر روی ماشه اسلحه فشار دهد. در چنین حالتی، مرتکب صرفاً آلتی بی‌جان و مرده‌ای در دستان اجبار کننده است تا او بتواند با وسیله قرار دادن وی فعل مورد نظر خود را به چایان برساند. اجبار معنوی حالت متفاوتی است که ارتباط اجبار با روح و روان آدمی را می‌رساند که فکر، اندیشه و قدرت تصمیم‌گیری فرد را تحت تأثیر قرار داده و مانع تصمیم‌گیری درست و واقعی توسط او می‌شود و انسان را ناگزیر می‌نماید که فعلی انجام دهد که در شرایط عادی از انجام آن اجتناب می‌کند. در تعریف این نوع اجبار، گفته شده است که در اجبار معنوی فشار و تحمل مستقیماً نسبت به اراده عامل جرم صورت می‌گیرد، به نحوی که آزادی اراده خود را در ارتکاب عمل مجرمانه از دست می‌دهد. این نوع اجبار عبارت است از وادار کردن

۱. شمس ناتری، محمد ابراهیم و همکاران، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی، انتشارات میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۳، ص ۳۵۱

شخص به انجام یا ترک امری که از آن کراهت دارد و از نظر کیفری عبارت است از فشار معنوی غیرقابل تحمل و نامشروع به شخص و وادار نمودن او به انجام یا ترک فعلی که جرم است.^۱

در فرض مورد بررسی، قلدری مجازی یک اجبار معنوی با منشأ خارجی است. با توجه به اینکه این عامل خارجی، یک انسان است که همان قلدر می‌باشد و شخص بزه‌دیده تحت تأثیر اجبار ناشی از تهدید او قرار دارد، این موضوع در حقوق کیفری تحت عنوان «اکراه» مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به زوال مسئولیت کیفری مُکره در اثر اجبار معنوی خارجی، برای تعیین مجازات قلدر که در اینجا به‌عنوان اکراه کننده شناخته می‌شود، می‌بایست به حکم ماده ۱۵۱ قانون مجازات اسلامی رجوع کرد. بر اساس این ماده:

«هرگاه کسی بر اثر اکراه غیرقابل تحمل مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود مجازات نمی‌گردد. در جرائم موجب تعزیر، اکراه کننده به مجازات فاعل جرم محکوم می‌شود...»

۵-۴-۲- استفاده از بزه‌دیده به‌عنوان وسیله ارتکاب جرم

به‌جز حالتی که بزه‌دیده ممکن است در اثر اکراه غیرقابل تحمل قلدر مجازی مرتکب عمل مجرمانه‌ای شود، حالتی دیگری نیز ممکن است محقق شود که در آن قلدر مجازی با بهره‌گیری از شیوه‌هایی به‌غیر از اجبار، بزه‌دیده را تحریک یا ترغیب به انجام عمل مجرمانه‌ای کند. ماده ۱۲۸ قانون مجازات اسلامی در این خصوص اشعار می‌دارد:

«هرکس از فرد نابالغ به‌عنوان وسیله ارتکاب جرم مستند به خود استفاده نماید به حداکثر مجازات قانونی همان جرم محکوم می‌گردد. همچنین

هرکس در رفتار مجرمانه فرد نابالغی معاونت کند به حداکثر مجازات معاونت در آن جرم محکوم می‌شود.»

در این فرض، قلدر مجازی به‌عنوان یک مباشر معنوی جرم، مورد مجازات قرار می‌گیرد. مباشر معنوی شخصی است که از افرادی که فاقد رکن معنوی جرم هستند برای ارتکاب رکن مادی جرم استفاده می‌کند^۱.

اهمیت به‌کارگیری این ماده در خصوص بزه قلدری مجازی از آنجایی بیشتر می‌شود که مقنن اختصاصاً با استعمال افراد نابالغ، سایر حالت‌های به‌کارگیری افراد فاقد رکن معنوی همانند شخص بی‌اطلاع و جاهل و یا مجنون را از دایره شمول ماده خارج نموده و اهمیت موضوع را به اندازه دانسته است که ماده را منحصر به سوءاستفاده از افراد نابالغ کند.

۵-۴-۳- سوءاستفاده از اطلاعات شخصی بزه‌دیده

یکی دیگر از شایع‌ترین شیوه‌های قلدری مجازی، انتشار فیلم و تصاویر خصوصی، خانوادگی و اسرار بزه‌دیده است. این مورد جزء جرائم پرتکرار رایانه در نظر گرفته می‌شود و در موضوع قلدری مجازی همان‌طور که در بحث‌های گذشته گفته شد، شیوه‌های متداول میان قلدرهای مجازی است. قلدر مجازی ممکن است به طرق گوناگون هر یک از موارد مذکور را به دست آورد. به‌عنوان مثال، با هک نمودن دستگاه قربانی، سرقت فیزیکی تلفن همراه یا کارت حافظه و همچنین ممکن است این‌گونه موارد را از گذشته به دلیل

ارتباطاتی که با بزه‌دیده داشته، در اختیار داشته است. ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ در این خصوص بیان می‌کند:

«هر کس به‌وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا دسترس دیگران قرار دهد، به‌نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

نکته مهمی که در این حالت باید مورد توجه قرارداد این است که برخلاف موارد قبلی، در این فرض قلدر مجازی انگیزه اخاذی، تهدید و یا دستیابی به هدف مجرمانه خاصی را ندارد و صرفاً جهت آزار اذیت و هتک حیثیت قربانی و به‌طور کلی لطمه وارد کردن به او اقدام به انتشار فیلم، تصاویر و یا اسرار او در فضای مجازی می‌کند. حالت دیگری که قانون‌گذار در ماده پیش‌بینی کرده است، این است که قلدر مجازی به‌منظور آزار و اذیت قربانی، این اطلاعات را صرفاً در اختیار فرد یا افراد مشخصی قرار دهد، به‌عنوان مثال تصاویر خصوصی همکلاسی خود را به‌منظور از بین بردن آبروی او برای پدرش یا معلم مدرسه‌اش ارسال کند. در این شرایط نیز عمل قلدر مجازی مشمول حکم مقرر در ماده خواهد بود.

حالت دیگری نیز که در میان قلدرهای مجازی بسیار شایع است، انجام جعل در تصاویر و فیلم‌های قربانی است. در این خصوص، قلدر مجازی با بهره‌گیری از نرم‌افزارها و ابزار مختلف که رایج‌ترین و

متداول ترین آن نرم افزار فتوشاپ است، تصاویری خلاف واقع از قربانی ساخته و آن را منتشر می کند یا در اختیار دیگران قرار می دهد و منجر به هتک حیثیت او می شود. ماده ۱۶ قانون اخیرالذکر در این خصوص اعلام می کند:

«هرکس به وسیله سامانه های رایانه ای یا مخابراتی، فیلم یا صوت یا تصویر دیگری را تغییر دهد یا تحریف کند و آن را منتشر یا با علم به تغییر یا تحریف منتشر کند، به نحوی که عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.» نکته مهمی که در خصوص این ماده لازم به ذکر است، پیش بینی تشدید مجازات در تبصره ماده است. بر اساس تبصره ماده فوق: «چنانچه تغییر یا تحریف به صورت مستهجن باشد، مرتکب به حداکثر هر دو مجازات مقرر محکوم خواهد شد.»

مقنن در همین قانون مبادرت به تعریف محتوای مستهجن نموده است. بر اساس تبصره ۴ ماده ۱۴:

«محتویات مستهجن به تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیر واقعی یا متنی اطلاق می شود که بیاتگر برهنگی کامل زن یا مرد یا اندام تناسلی یا آمیزش یا عمل جنسی انسان است»

۴-۴-۵- تهدید، ترغیب و تشویق به ارتکاب جرم

هرچند که موضوع اکراه و اجبار به ارتکاب جرم در مباحث گذشته مورد بررسی قرار گرفت، اما باید متذکر شد که از آنجایی که

ماده ۱۵۱ قانون مجازات اسلامی جزو عمومات حقوق کیفری است و قانون جرائم رایانه‌ای یک قانون خاص است، مقنن به‌منظور تحقق اهداف مدنظر خویش، مصادیق عمومات را در قوانین خاص به شکل اختصاصی طرح نموده و مورد جرم‌انگاری قرار می‌دهد. در نتیجه، چنانچه در متن قانون خاص عمل موردنظر مورد جرم‌انگاری قرار گرفته بود، به قانون خاص عمل نموده و در غیر این صورت با توسل به عمومات حکم مقتضی را صادر می‌نماییم. بر اساس ماده ۱۵ قانون جرائم رایانه‌ای: «هرکس از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود، به ترتیب زیر مجازات خواهد شد:

الف) چنانچه به‌منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آن‌ها را تحریک، ترغیب، تهدید یا تظمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آن‌ها را تسهیل نموده یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

ارتکاب این اعمال در خصوص محتویات مبتذل موجب جزای نقدی از دو میلیون (۲,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال است.

ب) چنانچه افراد را به ارتکاب جرائم منافی عفت یا استعمال مواد مخدر یا روان‌گردان یا خودکشی یا انحرافات جنسی یا اعمال خشونت‌آمیز تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت کرده یا فریب دهد یا شیوه ارتکاب یا استعمال آن‌ها را تسهیل کند یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.»

مقنن در بند ب ماده ۱۵ شش عمل مجرمانه را نام برده است. جرائم منافی عفت، استعمال مواد مخدر یا روان گردان، خودکشی، انحرافات جنسی یا اعمال خشونت آمیز. نکته قابل توجه آن است که به نظر می رسد این موارد شش گانه از باب تمثیل نبوده و حصری هستند. در نتیجه در صورت وقوع قلدری مجازی در هریک از این موارد شش گانه می بایست بر اساس حکم مقرر در این ماده عمل نمود و از توسل به عموماً اجتناب کرد.

یکی از نوآوری های قابل توجه قانون گذار در قانون جرائم رایانه ای، جرم انگاری تحریک، ترغیب، تهدید و دعوت به «خودکشی» است. تا پیش از تصویب این قانون، هیچ یک از این اعمال مؤثر در خودکشی یک فرد جرم محسوب نمی شد. دلیل این امر آن است که فعل خودکشی در قانون مورد جرم انگاری قرار نگرفته است و هنگامی که یک عمل خودش فی حد نفسه جرم نباشد، به طریق اولی معاونت در آن نیز از طریق تحریک، ترغیب، تهدید و... جرم محسوب نمی شود. با توجه به اینکه قانون جرائم رایانه ای یک قانون خاص محسوب می شود، برای آنکه دعوت یا اکراه یک فرد به خودکشی جرم تلقی شود باید منحصرأ از طرق سامانه های رایانه ای، مخابراتی و حامل های داده به عمل آید. در دعوت به خودکشی، روش خودکشی موضوعیت ندارد و تفاوتی ندارد که خودکشی با روش مورد نظر دعوت کننده محقق شود یا نشود. دعوت به خودکشی مقید به نتیجه نیست، هر چند برای تحقق آن سوء نیت خاص که متضمن قصد خاص دعوت به خودکشی باشد ضروری است.^۱

۱. شاکری، ا. و رستگاری، م. جرم دعوت به خودکشی در حقوق کیفری ایران. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۲.

۵-۵- نکاتی از قانون حمایت از اطفال و نوجوانان

لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان برای تبدیل شدن به قانون لازم‌الاجرا مسیر پرفرازونشیبی را پشت سر گذاشته است. در ابتدا به دلیل خلأهای قانونی موجود در زمینه حقوق کودکان، قوه قضائیه لایحه‌ای با عنوان حمایت از کودکان و نوجوانان در ۲۲ اردیبهشت‌ماه سال ۸۸ در قالب ۵۴ ماده تقدیم دولت کرد. پس از ارسال لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان به دولت، مواد این لایحه به ۴۹ ماده کاهش یافت و در تاریخ ۱۰ مرداد ۱۳۹۰ در کمیسیون لوایح دولت دهم به تصویب رسید و در ۲۸ آبان ماه همان سال، به مجلس ارسال شد. سال ۹۲ لایحه حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان به کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس ارسال شد.^۱ سرانجام این لایحه در سال ۱۳۹۷ به تصویب مجلس رسید؛ اما پس از آن سه مرتبه با ایراداتی از سوی شورای نگهبان و اصلاحاتی از سوی مجلس مواجه شد. نهایتاً در خرداد ۱۳۹۹ شورای نگهبان لایحه حمایت از اطفال و نوجوانان را تصویب کرد و رئیس‌جمهور وقت در تاریخ ۱۳۹۹/۳/۲۱ آن را برای اجرا ابلاغ نمود.

علی‌رغم برخی از انتقادات و اشکالاتی که حقوقدانان به این قانون وارد می‌دانند که برخی از آن‌ها نیز صحیح به نظر می‌رسد، اما به‌طور کلی این قانون دارای دستاوردهای حقوقی قابل توجه و نوآوری‌های مهمی در حوزه حقوق اطفال و نوجوانان است. بر اساس بند ب ماده ۱ این قانون:

«نوجوان هر فرد زیر هجده سال کامل شمسی می‌باشد که به سن بلوغ

شرعی رسیده است.»

۱. لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان روی میز کمیسیون حقوقی و قضایی، ۲۷ شهریور ۱۳۹۴، خبرگزاری میزان، قابل دسترسی در: <https://www.mizan.news>

ماده ۲ قانون نیز در ادامه بیان می کند:

«تمام افرادی که به سن هجده سال تمام شمسی نرسیده اند، مشمول این قانون می باشند».

این نکته با توجه به خاص بودن این قانون دارای اهمیت بوده و به نوعی گامی در جهت یکپارچه سازی نظام حقوق اطفال و نوجوانان در ایران است. در ادامه، با توجه به اینکه در این بخش به بررسی مواجهه نظام حقوقی ایران با قلدری مجازی پرداخته ایم، مصادیق قابل تطبیق این قانون با قلدری مجازی را مرور می کنیم.

بر اساس ماده ۸ قانون مذکور:

«هرکس با تهدید، ترغیب یا تشویق موجب فرار طفل یا نوجوان از خانه یا مدرسه و یا ترک تحصیل وی شود یا اطفال یا نوجوانان را بدین منظور فریب دهد و یا موجبات آن را تسهیل یا فراهم کند، در صورت فرار یا ترک تحصیل، حسب مورد به یک یا چند مورد از مجازات درجه شش قانون مجازات اسلامی محکوم می شود و در صورت عدم تحقق فرار یا ترک تحصیل، برای بار اول با اخطار پلیس ویژه اطفال و نوجوانان مواجه و در صورت تکرار به مجازات فوق محکوم می شود.»

قانون گذار در این ماده درصدد بیان اهمیت موضوع ترک تحصیل و فرار از منزل کودکان و نوجوانان به جهت تأثیرات نامطلوب و پیامدهای جبران ناپذیر آن بوده است. این موضوع یکی از شایع ترین حالات قلدری سایبری تلقی می شود. خصوصاً ترک تحصیل به دلیل غیرقابل تحمل بودن فشار تهدیدات فرد قلدر از جمله مواردی است

که در بررسی تجربیات کشورهای دیگر به کرات قابل مشاهده است. ماده ۱۰ قانون مذکور با ایجاد یک نوآوری قابل توجه و مدرن، آزار و اذیت‌های جنسی غیر تماسی را مورد جرم انگاری قرار داده است. بند ۴ این ماده اعلام می‌کند:

«هرکس نسبت به طفل یا نوجوان مرتکب آزار یا سوءاستفاده جنسی شود، در صورتی که مشمول مجازات حد نباشد با در نظر گرفتن شرایطی مانند وضعیت بزه‌دیده، شرایط مرتکب و آثار جرم، به ترتیب زیر مجازات می‌شود:

سایر آزارهای جنسی غیرتماسی به یکی از مجازات درجه هشت قانون مجازات اسلامی»

بند ۹ ماده ۱۰ نیز یکی دیگر از ابتکارات کاربردی و متناسب با نیازهای امروزی حقوق اطفال و نوجوانان در حوزه قلدری مجازی است. بر اساس این بند:

«برقراری ارتباط با طفل و نوجوان در فضای مجازی به‌منظور هرگونه آزار جنسی یا ارتباط جنسی نامشروع به یکی از مجازات درجه شش قانون مجازات اسلامی».

بند ۹ ماده ۱۰ را می‌توان مرتبط‌ترین و مصداقی‌ترین منبع حقوقی کشور در حوزه قلدری مجازی دانست. برقراری ارتباط به‌منظور آزار و اذیت جنسی یکی از شیوه‌های رایج قلدری مجازی است که می‌تواند تبعات منفی متعدد و آثار جبران‌ناپذیری به بار بیاورد.

ماده ۱۴ این قانون نیز بار دیگر به جهت اهمیت موضوع خودکشی در اطفال و نوجوانان اقدام به جرم انگاری سببیت در آن نموده است و لحن قانون‌گذار در این ماده تفاوت‌های قابل توجهی با ماده ۱۵

قانون جرائم رایانه‌ای دارد. بر اساس ماده ۱۴ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان:

«هرکس به هر نحو موجبات ارتکاب به خودکشی طفل یا نوجوان را فراهم آورد یا تسهیل کند و مشمول مقررات حد یا قصاص نشود، علاوه بر پرداخت دیه طبق مقررات، حسب مورد به ترتیب زیر مجازات می‌شود:

- الف) هرگاه رفتار مرتکب، موجب خودکشی منجر به فوت طفل و نوجوان شود، به مجازات حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی؛
- ب) هرگاه اقدامات مرتکب موجب فوت طفل و نوجوان نشود، ولی منجر به ورود آسیب جسمی یا روانی به طفل و نوجوان شود به مجازات حبس درجه شش قانون مجازات اسلامی؛
- پ) هرگاه اقدامات مرتکب مؤثر واقع نشود، به مجازات حبس درجه هشت قانون مجازات اسلامی.»

استعمال قید «هر نحو» بیانگر عام بودن این ماده از جهت ابزار دعوت به خودکشی نسبت به ماده ۱۵ قانون جرائم رایانه است؛ زیرا همان‌طور که گفته شد، برای تحقق عنصر مادی جرم ماده ۱۵ قانون جرائم رایانه‌ای اعمال تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت یا فریب و یا آموزش شیوه ارتکاب خودکشی باید با استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده انجام شود؛ درحالی‌که در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان این اعمال به هر طریقی جرم است. نکته مهمی که در این ماده ممکن است سبب ایجاد پرسش شود قید «...مشمول مقررات حد یا قصاص نشود...» می‌باشد؛ زیرا از آنجایی که یک فرد خودش باید شخصاً مباشرت به

کشتن خودش کند تا عمل خودکشی محقق گردد، در این صورت محلی برای قصاص یا پرداخت دیه باقی نمی‌ماند. در پاسخ باید گفت که این قید مربوط به شرایطی است که طفل یا نوجوانی قصد خودکشی با طناب دار داشته و به‌عنوان مثال در آن لحظه پایانی، فرد چهارپایه را از زیر پایه او کشیده است. در حالت مفروض، چنانچه فرد اساساً در هیچ‌یک از مراحل مقدماتی خودکشی نیز نقشی نداشته باشد و حتی اعمالی نظیر تشویق تحریک و یا تهدید نیز انجام نداده باشد و فقط در آن لحظه پایانی اقدام به خالی کردن زیر پای طفل یا نوجوانی که قصد خودکشی داشته، نموده است، مرتکب قتل عمد شده و حکم قصاص بر او جاری می‌شود و در صورتی که شخص در اثر اقدام نمیرد ولی متحمل آسیب‌های مستوجب دیه شود، دیه ثابت‌شده و فردی که اقدام نموده موظف است آن را پرداخت نماید.

جمع بندی

دسترسی به اینترنت و تلفن‌های همراه هوشمند دنیای جدیدی از ابزارهای ارزشمند تعاملی و راه‌های تکامل هویت اجتماعی را در اختیار بشر قرار داده است؛ اما این امکانات می‌تواند ظرفیت تبدیل به ابزارهای نوین آزار و اذیت را داشته باشد. با توجه به این‌که نوجوانان و جوانان به نگاه دیگران نسبت به خود بیشتر اهمیت می‌دهند و به دنبال کشف جایگاه خود در جامعه هستند، آزار و اذیت در محیط آنلاین - که مکانی مناسب برای شکل‌گیری و حفظ روابط اجتماعی است - می‌تواند اختلال‌های بیشتری در شکل‌گیری هویت و شخصیت آن‌ها ایجاد کند. افزایش پرشتاب دسترسی کودکان و نوجوانان به اینترنت منتج به نتایج ناخواسته‌ای شده است. یکی از قابل‌توجه‌ترین نتایج، افزایش نرخ جرائم خشونت‌آمیز علیه آن‌ها است. قلدری مجازی یک تهدید علیه بهداشت روانی جامعه است که میلیون‌ها کاربر اینترنتی نوجوان و جوان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با افزایش سریع ارتباطات الکترونیکی و آنلاین، قلدری دیگر فقط به مدارس و کوچه یا خیابان محدود نمی‌شود. بزه‌دیدگی ناشی از قلدری مجازی در سال‌های اخیر پس از مطرح‌شدن در رسانه‌های مختلف در سطح جهان

مورد توجه قرار گرفته و تبدیل به یک اولویت مهم در سیاست‌های جرم‌شناسی شده است. نگرانی‌هایی درباره کودکان و نوجوانانی که پس از آزار و اذیت به‌وسیله دستگاه‌های الکترونیک در بستر فضای مجازی و خصوصاً شبکه‌های اجتماعی دچار آسیب در سلامت روان و کیفیت تحصیل شده‌اند، باعث شده تا به‌منظور پیشگیری از توسعه دامنه عواقب ناشی از قلدری مجازی، نهادهای مختلف اجتماعی دست به مداخله‌های فوری در این زمینه بزنند. همانند بزه‌دیدگان قلدری در جهان واقع، قربانیان قلدری مجازی نیز با مشکلات عدیده روحی و روانی مواجه می‌شوند. قربانیان آزار و اذیت‌های اینترنتی با اختلال اعتمادبه‌نفس، افزایش احتمال افسردگی و چالش‌های شخصیتی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. در این میان کودکان و نوجوانان تأثیرات منفی روانی به‌مراتب شدیدتری را تجربه می‌کنند.

تلاش‌های پیشگیرانه بهترین راهکار برای ارتقای مهارت‌های اجتماعی نوجوانانی است که تصمیم می‌گیرند به‌وسیله ابزارهای دیجیتال وارد فضای مجازی شوند. یافته‌های علمی در این زمینه تاکنون، تأکید بر گنجانیدن برنامه‌های آموزشی و تربیتی در مدارس برای کنترل خشم و شیوه صحیح بروز احساسات و هیجانات دارند تا بدین‌وسیله مدارس به‌عنوان یک مرکز مهم تعامل اجتماعی، موقعیت‌های قلدری مجازی میان دانش‌آموزان را خنثی و مدیریت کنند. متأسفانه بزه‌دیدگی ناشی از قلدری مجازی معمولاً به بزرگ‌ترها گزارش نمی‌شود؛ زیرا کودکان نگران عواقب شرح ماجرا برای والدین یا معلمان خود هستند. بنابراین بسیار مهم است که توانایی دو نهاد خانواده و مدرسه در شناسایی علائم بزه‌دیدگی یا بزهکاری و مداخله

به موقع برای کنترل و بهبود شرایط و نیز نظارت و حمایت از کودکان و نوجوانان افزایش یابد. اگر معلمان و والدین نسبت به دانش آموز اطلاعات کمتری نسبت به پلتفرم‌ها و فضای مجازی داشته باشند، قلدری مجازی می‌تواند اثرات شدیدتر و مداومی داشته باشد. همچنان مشخص نیست که فرایند قلدری مجازی بین گروه‌های هم‌سال دقیقاً ناشی از چه مقدماتی است. از آن جاکه قلدری مجازی به عنوان یک تهدید جدی علیه کاربران نوجوان شبکه‌های اجتماعی شناخته می‌شود و اثرات آن به شکل واضحی قابل مشاهده است، ضروری است تا پژوهشگران و متخصصان سلامت روان اطلاعات دقیقی راجع به آن در اختیار کادر مدرسه و والدین قرار دهند.

با رشد روزافزون پدیده قلدری مجازی جرم‌انگاری آن در قوانین حقوقی و جزایی کشورها ضروری به نظر می‌رسد. تاکنون کشورهای معدودی به وضع قانون خاص برای مقابله با قلدری مجازی پرداخته‌اند. ضمن آن که سازمان‌های مردم‌نهاد نیز در این زمینه می‌توانند نقش قابل توجهی ایفا کنند. در هر حال مقابله با قلدری مجازی نیازمند آموزش و ایجاد هماهنگی میان والدین، مربیان و مدیران مدارس، ارائه‌دهندگان مراقبت‌های بهداشت روان، سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی، قانون‌گذاران و هر شخصیت حقیقی یا حقوقی است که به نحوی با سلامت زیست کودکان و نوجوانان در ارتباط است.

منابع

- [1] <http://www.legislature.mi.gov/documents/2017-2018/publicact/pdf/2018-PA-0457.pdf>.
- [2] ABC News (2007). Parents: Cyber bullying led to teen's suicide. Retrieved 20.01.10.
- [3] Beran, T. & Li, Q. (2007). The relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing*, Vol. 1(2), 15-33.
- [4] Cal. Pen. Code § 653.2, Retrieved October 9, 2020, from <https://leginfo.legislature.ca.gov/>
- [5] Christensson, P. (2006). Flaming Definition. Retrieved 2020, Sep 27, from <https://techterms.com>
- [6] CRIMES ACT 1900 - SECT 31 Documents containing threats. Retrieved October 9, 2020, from <http://www8.austlii.edu.au/cgi>
- [7] Cyberbullying pushed Texas teen to kill herself - CBS News. Retrieved October 8, 2020, from <https://www.cbsnews.com/news/cyberbullying-pushed-texas-teen-commit-suicide-family>
- [8] Dehue, F. Bolman, C. & Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *Cyber Psychology & Behavior*, 11, 217-223.
- [9] Effects of Bullying | StopBullying.gov. Retrieved September 26, 2020, from: <https://www.stopbullying.gov/bullying/effects>
- [10] Elizabeth Kandel Englander (2013). *Bullying and Cyberbullying: What Every Educator Needs to Know*, Editor: Harvard Education Press.
- [11] Gredler, G.R. (2003), Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what*

- [12] Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime
- [13] Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, The Economic and Social Council, ECOSOC Resolution 2005/20, (2021). Retrieved 19 October 2021, from <https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>
- [14] Hamby, S, Weber, M. C, Grych, J, & Banyard, V. (2016). What difference do bystanders make? The association of bystander involvement with victim outcomes in a community sample. *Psychology of Violence*, 6(1), 91-102.
- [15] Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2015). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- [16] Juvenile Justice Reform Commission, U N I C E F, Podgorica, 2007.
- [17] Juvonen J, Gross EF. Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *J Sch Health*.78 (9):496-505.
- [18] Juvonen, J. & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *The Journal of school health*, 78(9), 496-505.
- [19] Kuehn KS, Wagner A, Velloza J. Estimating the Magnitude of the Relation Between Bullying, E-Bullying, and Suicidal Behaviors Among United States Youth, 2015. *Crisis*. 2019 May; 40(3):157-165.
- [20] Miron, O. Yu, K.H. Wilf-Miron, R. & Kohane, I. S. (2019). Suicide Rates among Adolescents and Young Adults in the United States, 2000-2017.

- JAMA, 321(23), 2362-2364. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.5054>
- [21] Mishna F, Khoury-Kassabri M, Gadalla T, Daciuk J. Risk factors for involvement in cyber bullying: victims, bullies and bully-victims. *Children Youth Serv Rev*. 2012; 34(1):63-70.
- [22] News, A. (2021). Parents: Cyber Bullying Led to Teen's Suicide. Retrieved from <https://abcnews.go.com/GMA/story?id=3882520&page=1>
- [23] Nixon C. L. (2014). Current perspectives: the impact of cyberbullying on adolescent health. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 5, 143-158.
- [24] Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, v60 n6 p12-17.
- [25] Özgür Erdur Baker, Ibrahim TanrÖkulu. Psychological consequences of cyber bullying experiences among
- [26] Robin M. Kowalski and Susan P. Limber. Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health* 41.S22-S30
- [27] Rosenblatt, K. (2017). Rosenblatt, K. (2017). Cyberbullying Tragedy: New Jersey Family to Sue After 12-Year-Old Daughter's Suicide. *NBC News*. Retrieved from <https://www.nbcnews.com/news/us-news/new-jersey-family-sue-school-district-after-12-year-old-n788506>
- Cyberbullying Tragedy
- [28] Sameer Hinduja & Justin W. Patchin (2019) Connecting Adolescent Suicide to the Severity of Bullying and Cyberbullying, *Journal of School Violence*, 18:3, 333-346.
- [29] Smith PK, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N.

Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatry*. 2008 Apr; 49(4):376-85.

[30] THE RIGHTS OF CHILDREN IN CONFLICT WITH THE LAW, Ministry of Justice of Montenegro

[31] Tracy Vaillancourt, Vi Trinh, Patricia McDougall, Eric Duku, Lesley Cunningham, Charles Cunningham, Shelley Hymel & Kathy Short (2010) Optimizing Population Screening of Bullying in School-Aged Children, *Journal of School Violence*, 9:3, 233-250

[32] Turkish secondary school children. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010) 2771-2776.

[33] USA Today. (2017). Youth suicide rates are rising. School and the Internet may be to blame. Retrieved October 8, 2020, from <https://www.usatoday.com/story/news/nation-now/2017/05/30/youth-suicide-rates-rising-school-and-internet-may-blame/356539001/>

we can do. Malden, MA: Blackwell Publishing, 140pp.

[34] Ybarra ML. Linkages between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users. *Cyberpsychol Behav*; 7(2):247-57.

[35] Ybarra, M. L. Mitchell, K. J. Wolak, J. & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118, e1169-e1177.

[۳۶] آزمایش، علی. اطفال بزهکار را چگونه باید درمان کرد؟ حقوق مردم، (۱۳۸۱)

[۳۷] حیدری، زهره و شهرانی، نجمه و فرهادی، زهرا و قهرمانی، بهزاد، ۱۳۹۴، دادرسی کیفری افتراقی

نسبت به اطفال بزهکار با تأکید بر قانون جدید آئین دادرسی کیفری: National Conference on
Criminal Procedure Law, ۲۰۱۳

[۳۸] شاکری، ا؛ و رستگاری، م، جرم دعوت به خودکشی در حقوق کیفری ایران. فصلنامه پژوهش حقوق
کیفری، سال دوم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۲.

[۳۹] شمس ناتری، محمد ابراهیم و همکاران، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی، انتشارات
میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۳ محسنی، فرید، شرح قانون مجازات اسلامی، انتشارات فردافر، ۱۳۹۶، ص ۳۵۲

[۴۰] صفایی، سید حسین، شرح و نقدی بر ماده ۱۲۱۰ اصلاحی قانون مدنی مصوب ۱۳۶۱ و ماده ۱۲۱۰
لایحه جدید اصلاح موادی از قانون مدنی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۱۳۶۹ شماره ۲۵.

[۴۱] لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان روی میز کمیسیون حقوقی و قضایی، ۲۷ شهریور ۱۳۹۴.

خبرگزاری میزان، قابل دسترسی در <https://www.mizan.news>

مرکز ملی فضای مجازی
پروژه نگاه فضای مجازی

csri.majazi.ir

حوزه فضای مجازی به اندازه انقلاب اسلامی اهمیت دارد. این فضا مثل یک رودخانه پر از آب و خروشان است که می آید و دائماً هم بر آب آن افزوده و خروشان تر می شود. اگر ما بر این رودخانه تدبیر کنیم و برنامه داشته باشیم، زهکشی کنیم و هدایت کنیم این رودخانه را تا به سد بریزد، می شود فرصت. اگر رهاش کنیم و برنامه ای برای آن نداشته باشیم می شود یک تهدید.

csri.majazi.ir